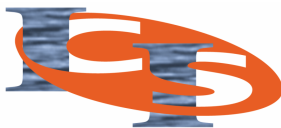

ONTMOET DE TOEKOMST

SCENARIO'S VOOR PERSPECTIEFVERANDERING IN HET WATERBEHEER EN LESSEN VOOR BELEID

WORKSHOPVERSLAG

International Centre for
Integrated assessment and
Sustainable development

Maastricht, juni 2008

Auteurs

Astrid Offermans

Pieter Valkering

Project

Perspectieven in Integraal Waterbeheer

Voorwoord

HET PROJECT PERSPECTIEVEN IN INTEGRAAL WATERBEHEER

Het waterbeheer in Nederland streeft ernaar op duurzame wijze de verschillende gebruikersfuncties van de watersystemen zo optimaal mogelijk te laten functioneren. Bescherming tegen overstroming staat daarbij voorop, terwijl het oplossen van de droogteproblematiek een belangrijk tweede doel geworden is. Zeker in tijden van klimaatverandering is hierbij een lange termijn visie gewenst. Vanuit wetenschap en beleid worden dan ook tal van maatregelen, technologische inventies en oplossingsrichtingen onderzocht om (de gevolgen van) klimaatverandering het hoofd te kunnen bieden. Er is echter minder aandacht voor de vraag hoe de maatschappij op deze veranderingen en maatregelen zal reageren. Of in bredere zin: wanneer en hoe verandert het perspectief dat mensen hebben op water en de manier waarop met water om moet worden gegaan? Wat betekent dat voor de wenselijkheid van de voorgestelde maatregelen? Hoe kan eventueel op perspectiefveranderingen worden gestuurd? Deze vragen staan centraal in het onderzoek “Perspectieven in Integraal Waterbeheer”.

Het Perspectieven project wordt uitgevoerd in het kader van het BSIK programma ‘Leven met water’ en is medegefinancierd door RIZA. De studie poogt middels de integratie van bèta en gamma onderzoek, te komen tot een geïntegreerde scenarioanalyse voor het waterbeheer in Nederland op een termijn van ~ 50 jaar. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de Culturele Theorie om op basis van consistente visies (perspectieven) verschillende mogelijke toekomsten te vergelijken (zie de voortgangsrapportage voor een uitleg van deze theorie). Het hoofddoel van het project is bestuderen op welke wijzen en onder welke omstandigheden *veranderingen* van het perspectief op waterbeheer plaatsvinden. Met name wordt onderzocht in hoeverre deze perspectiefwisselingen, gegeven (on)zekere ontwikkelingen naar de toekomst toe, te identificeren zijn, hoe hierop geanticipeerd kan worden, en hoe zij eventueel te sturen zijn. Als concrete beleids casus wordt hierbij ingezoomd op de regionale casus van de Maas in Limburg.

In het eerste jaar wordt met een beperkte groep belanghebbenden een participatief traject ingezet. In een reeks van vier werkateliers gaan we gezamenlijk op zoek naar aanleidingen (zoals voortschrijdend inzicht in klimaatverandering, natuurrampen of technologische doorbraken) die perspectiefveranderingen tot gevolg kunnen hebben. Daarnaast verkennen we welke perspectiefverschuivingen in het verleden hebben plaatsgevonden, welke perspectieven in het heden leven, maar zeker ook wat mogelijkheden zijn naar de toekomst toe. Parallel aan het participatieve traject wordt ingezet op modelontwikkeling. Er wordt een zogenaamd 'response model' ontwikkeld dat mogelijke perspectiefveranderingen op een gestructureerde en analytische manier beschrijft. Ook wordt een (prototype) interactieve computer tool ontworpen waarmee gebruikers de robuustheid van verschillende perspectieven kunnen onderzoeken en op mogelijke perspectiefwisselingen kunnen reflecteren. De resultaten komen samen in een set geïntegreerde scenario's die illustreren hoe perspectiefwisselingen in de toekomst plaats kunnen vinden en wat hiervan de gevolgen zijn. De ambitie is vervolgens om op basis van de opgedane inzichten een handreiking te bieden voor beleid. Dit omvat uitspraken over de robuustheid van waterbeheer strategieën, zowel ten opzichte van fysieke onzekerheden als onzekere maatschappelijke ontwikkelingen, en aanbevelingen of en hoe vanuit beleid op gewenste perspectiefverschuivingen kan worden gestuurd.

Het onderzoek naar mogelijke toekomstige perspectiefwisselingen is zeer vernieuwend. Tot op heden zijn weliswaar verkennende toekomststudies verricht, maar zelden is hierbij aandacht besteed aan maatschappelijke dynamiek en de uitwerking hiervan op beleid en de fysieke omgeving. Het project kan dan ook worden gezien als een methodologische uitdaging met een experimenteel karakter.

Het Perspectieven project wordt uitgevoerd door een consortium van ICIS, RIZA, Universiteit Utrecht, WL-Delft Hydraulics, Carthago Consultancy, KNMI, Pantopicon, en DRIFT. Het project doorloopt in eerste instantie een verkennende fase van 1 jaar tot april 2008 waarbij wordt ingezet op het ontwikkelen van prototype resultaten. 1 mei 2008 wordt begonnen met het vervolgproject 'Perspectives in Integrated Water Management in River Deltas'. Dit omhelst een vierjarig project waar onder andere twee promovendi aan zullen werken, en welke gesponsord wordt door Deltares en ICIS.

DIT RAPPORT

Voor u ligt het verslag en de analyse van het werkatelier 'Ontmoet de toekomst; scenario's voor waterbeheer en hoe hiermee beleidsmatig om te gaan', dat plaats vond op donderdag 13 december 2007 in Maastricht. Het vierde werkatelier is onderdeel van een reeks van 4 werkateliers waarin we achtereenvolgens ingaan zijn op het waterbeheer rondom de Maas vanuit historisch, huidig, toekomstig, en beleidsmatig perspectief. Het doel van het vierde werkatelier was het doorredeneren van een tweetal transitie scenario's en ingaan op de lessen voor het beleid. Het werkatelier heeft een grote hoeveelheid nuttige informatie opgeleverd over de dynamiek tussen contextontwikkelingen, perspectieven, en de rol van verrassingen hierin. Tevens is meer inzicht verkregen in de wijze waarop de perspectievenbenadering bij kan dragen aan de ontwikkeling van beleid. Bij dezen willen wij alle deelnemers hartelijk bedanken voor hun constructieve en waardevolle bijdrage aan het project!

Astrid Offermans
Pieter Valkering

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inhoudsopgave.....	5
1. Inleiding.....	6
2. Opzet werkatelier.....	7
3. Scenario's: de uitgangspunten.....	8
3.1 Het Marktscenario.....	9
3.2 Het Zorgzaam Limburg scenario.....	9
4. Effecten scenario's.....	12
4.1 Effecten van het Marktscenario op het perspectief.....	12
4.2 Effecten van het Marktscenario voor het waterbeheer.....	15
4.3 Effecten van het Zorgzaam Limburg Scenario's op het perspectief.....	15
4.4 Effecten van het Zorgzaam Limburg scenario voor waterbeheer.....	18
5. De rol van verrassingen.....	20
5.1 Verrassingen in het Marktscenario.....	20
5.2 Verrassingen in het Zorgzaam Limburg scenario.....	20
5.3 Analyse van mogelijke gevolgen van verrassingen.....	21
6. De watervisie in toekomstperspectief.....	23
6.1 Aansluiting van de Nederlandse Watervisie bij het Marktscenario.....	23
6.2 Aansluiting van de Watervisie bij het Zorgzaam Limburg scenario.....	24
7. Lessen voor beleid en wetenschap.....	25
7.1 Lessen voor wetenschap.....	25
7.2 Lessen voor beleid.....	26
8. Conclusies.....	28
8.1 Inzichten rondom perspectiefverandering.....	28
8.2 Robuustheid Watervisie: een eerste aanzet.....	28
8.3 Bewustwording en beleidslessen.....	29
9. Literatuurverwijzingen.....	30
Bijlage 1 Notulen.....	31
Bijlage 2 Huidig perspectief in de Perspectievenkaart.....	43
Bijlage 3 De rol van verrassingen.....	44
Bijlage 4 De Nederlandse Watervisie.....	48
Bijlage 5 Lessen voor beleid.....	50
Bijlage 6 Deelnemerslijst.....	53

1. Inleiding

In het kader van het BSIK project ‘Perspectieven in Integraal Waterbeheer¹’ wordt bestudeerd op welke wijzen en onder welke voorwaarden perspectiefwisselingen in het waterbeheer plaatsvinden en in hoeverre deze te identificeren en eventueel te sturen zijn in het licht van mogelijke veranderingen die op ons afkomen. In het onderzoeksproject wordt deze kennis ontwikkeld op basis van literatuuronderzoek en een viertal werkateliers waarbij verschillende belanghebbenden worden uitgenodigd.

De werkateliers hebben tot doel om samen met maatschappelijke actoren inzicht te vergaren in het proces van perspectiefwisseling, en in te gaan op de mogelijke consequenties voor het beleid. In een serie van 4 werkateliers wordt achtereenvolgens verkend welke perspectiefverschuivingen hebben plaatsgevonden in het verleden, welke perspectieven in het heden leven, en welke mogelijk naar de toekomst toe bestaan. In het afsluitende werkatelier is ingegaan op de consequenties voor het beleid. Het beheer van de Maas in Limburg geldt hierbij als concrete beleids casus. Hoewel inhoudelijke kennis uit de werkateliers van groot belang is (mede als voeding voor te ontwikkelen scenario’s), functioneren de werkateliers vooral als belangrijk methodologisch leermiddel. Het project moet een voldoende wetenschappelijke en beleidsrelevante (vertrouwens)basis bieden om in een later stadium de ontwikkelde methode verder te ontwikkelen en toe te passen.

In het eerste werkatelier stonden perspectiefwisselingen en –verschuivingen die in het verleden hebben plaatsgevonden centraal. In het tweede werkatelier werd bekeken welke perspectieven op waterbeheer in de huidige tijd te identificeren zijn, terwijl mogelijke toekomstige ontwikkelingen centraal stonden in het derde werkatelier. Doel van het vierde werkatelier was het verkrijgen van inzicht in 1) de effecten van verschillende toekomsten voor perspectief en beleid en 2) de vraag hoe beleid om kan gaan met verschillende toekomstige ontwikkelingen en gebeurtenissen.

In dit rapport worden de opzet van het werkatelier en de belangrijkste resultaten kort omschreven. Hierbij komt ook de beleids casus (de ARK² visie, en de Watervisie 2007) aan bod. De notulen van de workshops zijn terug te vinden in bijlage 1.

¹ Projectnummer P1015, zie projectenoverzicht ‘Leven met water’ uitgave oktober 2006.

² De Nationale Adaptatiestrategie van het Nationaal Programma Adaptatie Ruimte en Klimaat (ARK)

2. Opzet werkatelier

Het werkatelier programma begon omstreeks 12:30 uur met een lunch. De locatie was de Rossi zaal binnen het Bonnefanten museum in Maastricht. Het programma zag er als volgt uit:

- Introductie van het project, inclusief een beknopte uiteenzetting van de eerste resultaten.
- Indeling in twee subgroepen, waarbij iedere subgroep een verschillend contextscenario voorgelegd³ kreeg.
- Discussie over de invloed van het contextscenario op het maatschappelijk perspectief en waterbeleid. Verandert het (verloop van het) scenario ons huidige perspectief (op water)? (zie Box 1)
- Aandacht voor verrassingen⁴ en de effecten van deze verrassingen op het waterbeheer en het hierbij behorende perspectief.
- Vergelijken van 'de' Nederlandse Watervisie voor de nabije toekomst met ontwikkelingen binnen de scenario's. Is de Nederlandse watervisie in staat om om te gaan met ontwikkelingen binnen de besproken scenario's?
- Formuleren van lessen voor beleid en wetenschap.
- Afsluitende borrel

Box 1: Perspectieven in kaart

Perspectieven zijn perceptuele filters waardoor mensen de wereld om zich heen waarnemen en interpreteren. Hierdoor vertegenwoordigt iemands perspectief een specifieke set aannamen, en waarden die op een perspectievenkaart aangegeven kunnen worden. Iedere aanname kan hierop ingevuld worden volgens het hiërarchische, egalitaire, of individualistische perspectief, of iedere, denkbare combinatie daarvan. Degelijke kaarten kunnen ingevuld worden voor perspectieven in het verleden, het heden en voor de toekomst. Een voorbeeld van dat laatste komt naar voor in de beleids casus (zie bijlage 5).

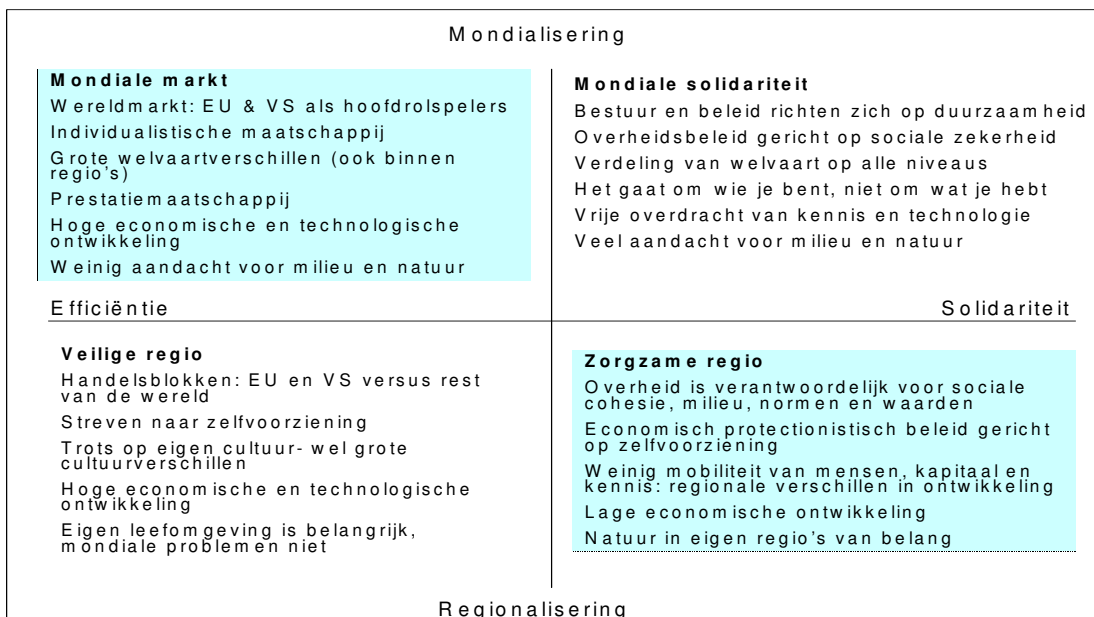
³ Het Marktscenario, en het Zorgzaam Limburg scenario zijn gebaseerd op de scenario's van de studie 'Limburg, een generatie verder' (Limburg, 2006) en eerdere werkateliers (zie (Valkering et al., 2007; Valkering & Offermans, 2007; Offermans, 2007).

⁴ Zowel trendbreuken als reproductiemechanismen (zie de voortgangsrapportage voor uitleg).

3. Scenario's: de uitgangspunten

Eén van de doelstellingen van dit werkatelier, was het verkrijgen van inzicht in de effecten van verschillende toekomst op beleid. Hiervoor is het van belang verschillende mogelijke toestanden en hierbij behorende ontwikkelingen te verkennen en te toetsen in hoeverre onze samenleving voorbereid of opgewassen is op en tegen deze toestanden. Een veel gebruikte methode voor het inzichtelijk maken van verschillende, plausibele toekomstbeelden, is de scenariomethode. Huidige scenario studies zijn veelal lineair, continu en gericht op één eindbeeld. Echter, mede doordat de historie laat zien dat er slechts zelden sprake is geweest van lineaire ontwikkelingen, is er toenemend behoefte aan scenario's die niet alleen een eindbeeld laten zien, maar ook de weg die naar dit eindpunt heeft geleid. Dit impliceert inzicht in dynamiek en verandering van perspectief, waarin een verhaallijn niet noodzakelijk lineair en continue is, maar ook ruimte biedt voor discontinuïteiten en transities.

Hiertoe zijn voor het werkatelier een tweetal contextscenario's opgesteld waarin trendbreuken en verrassende gebeurtenissen zijn ingebouwd. Deze contextscenario's zijn gebaseerd op scenario's van de studie 'Limburg een generatie verder' (Limburg, 2006)⁵, die zijn uitgewerkt en doorvertaald naar het waterbeleid aan de hand van informatie uit voorgaande werkateliers. Voor het werkatelier zijn twee van de vier - in bovenstaand rapport besproken - scenario's behandeld: het 'Mondiale Markt scenario' (Marktscenario) en het 'Zorgzame regio' (Zorgzaam Limburg) scenario (zie figuur 1). Bekeken werd hoe het verloop van deze scenario's het huidige, dominante perspectief kan beïnvloeden (zie hoofdstuk 4). Daarnaast werd aandacht besteed aan de rol van onvoorziene gebeurtenissen (verrassingen) voor de scenario's (zie hoofdstuk 5) en werd bekeken in hoeverre de huidige Nederlandse Watervisie ruimte biedt voor aansluiting bij de besproken scenario's (zie hoofdstuk 6).

Figuur 1: Assenstelsel met bijbehorende scenario's. De gearceerde vakken verwijzen naar de scenario's die behandeld zijn tijdens het vierde werkatelier.

⁵ Op hun beurt zijn deze scenario's gebaseerd op IPCC scenario's (Nebojsa, 2000)

3.1 Het Marktscenario

In Box 2 wordt het Marktscenario (Mondiale markt in bovenstaande figuur) kort omschreven. In kernwoorden kan het scenario getypeerd worden door continue (economische) groei, openbaring van nieuwe (technologische en infrastructurele) mogelijkheden, optimisme en vertrouwen in de toekomst. In het Marktscenario zijn een aantal onvoorziene gebeurtenissen opgenomen, waaronder herhaaldelijke droogte en energietekorten.

Box 2: Het Marktscenario voor de periode 2008- 2030

Periode 2008- 2017

Economisch gezien gaat het zeer goed met Limburg; bedrijven en personen (in eerste instantie vooral de relatief rijkere en gepensioneerden) komen naar Limburg toe. Zij willen wonen in een mooie omgeving, in ruime huizen; de woningvraag stijgt. Ook de druk op de ruimte neemt toe, waardoor het wonen op water concept verder verkend en toegepast wordt.

Ook stijgt de vraag naar het op luxe wijze inrichten van de vrije tijd; ruimte in de natuur wordt gereserveerd voor recreatie en menselijk genot. Infrastructuur en transportsector breiden uit. De nieuwe economische dynamiek leidt tot nieuwe transportmogelijkheden (bijvoorbeeld door de grond of over het water).

Periode 2018- 2030

Economisch gezien gaat het Limburg nog steeds voor de wind. Nieuwe ontwikkelingen volgen elkaar in razend tempo op. Er is sprake van snelle privatisering van het bedrijfsleven, waardoor geen groot draagvlak voor veranderingen (in het waterbeheer) nodig is, zodat snelheid gewaarborgd blijft. Er is groot vertrouwen in de toekomst, en men wordt dan ook niet opgeschrikt van milieu- of natuurproblemen.

De regio richt zich steeds meer en sterker op specialisatie (zowel binnen bestaande takken, als nieuwe takken en sectoren, zoals de medicijnenweek). De intensieve veehouderij groeit, maar wel in een nieuw jasje. De bevolkingsgroei is ook licht gestegen en er komen veel jonge mensen naar de regio om te werken.

Technologie en transport zitten in een continue en graduele ontwikkeling. De gevolgen van de kiemen die gedurende de eerste tijdspanne gezaaid zijn, worden zichtbaar.

3.2 Het Zorgzaam Limburg scenario

In box 3 en 4 wordt het zorgzaam Limburg scenario kort omschreven, waarbij in 2011 sprake is van een trendbreuk. Vóór die tijd (zie box 3) kan de inhoud getypeerd worden door een sterke economische groei waarin voldoende mogelijkheden voorhanden zijn om uiting te geven aan datgene waarnaar men op zoek is. Na 2011 vindt er een kentering plaats (box 4); men wendt zich af van globalisering, individualisering en privatisering, en gaat op zoek naar de eigen, regionale

identiteit. Er is sprake van toenemende vergrijzing en het massaal wegtrekken van bedrijven uit de regio. De overheid heeft weinig beschikbare middelen waardoor de burger in toenemende mate op zichzelf, vrienden, familie en vrijwilligers is aangewezen. In het Zorgzaam Limburg scenario zijn een aantal onvoorziene gebeurtenissen opgenomen, waaronder herhaaldelijke droogte, een stuw die het begeeft, en het uitblijven van voorspelde natuurrampen.

**Box 3: Het Zorgzaam Limburg scenario in de eerste periode (tot aan 2011)
2008– 2011**

Economisch gezien groeit Limburg sterk. We leven in een Globaliserende wereld waarin het economisch gezien voor de wind gaat. Opportuniteiten ontstaan, er worden nieuwe woningen in Limburg gebouwd, en economische spelers zien heil in de provincie waardoor zij in Limburg gevestigd blijven.

Er is sprake van een belevingseconomie waarin voldoende mogelijkheden beschikbaar zijn om uiting te geven aan datgene wat men zoekt. De recreatiesector viert hoogtij.

De consequentie is dat de ruimtedruk in Limburg enorm toeneemt, waardoor mogelijkheden gezocht worden om naast land, ook water te gebruiken als ruimte voor bebouwing e.d.

**Box 4: Het Zorgzaam Limburg scenario in de tweede en derde periode (na 2011).
2018– 2030**

Na een periode van economische voorspoed en globalisering, komt men tot de conclusie dat globalisering, individualisering en de markt hebben niet geleid tot datgene wat iedereen ervan gedacht had. (Verdere) globalisering wordt afgeschermd en op regionaal niveau wordt naar autonomie gezocht. Het gevoel heerst dat Limburg een deel van haar identiteit verloren is, die in combinatie met een toename van het gemeenschapsgevoel, hervonden moet worden.

Solidariteit en zelfvoorzienendheid (regioproducten en kleinschaligheid) nemen toe. Door dit nemen de export en afzetmarkten af, zodat we uiteindelijk in een periode van economische recessie terecht komen. De overheid heeft minder geld te besteden, waardoor ook de overheidsuitgaven afnemen. Onder invloed van protectionisme is Europa een belangrijke speler geworden: er is sprake van een stringenter milieubeleid, toenemend maatschappelijk bewustzijn, en een economisch handelsblok waarin Europese bedrijven beschermd en afgeschermd worden.

Mensen gaan door de economische teneurgang minder uitgeven, door de vergrijzing is er minder consumptie, bedrijven trekken langzaam weg en de export in Limburg daalt drastisch. De vraag naar collectieve goederen (zoals zorg) blijft wel stijgen, maar vanwege de slechte economische positie van Limburg is dure, private zorg voor veel mensen onbereikbaar. Er is sprake van een beperkte innovatiekracht (m.u.v. schone energie). Jongeren trekken weg uit de regio, zodat weinig geschoolde mankracht in Limburg aanwezig zal zijn, waardoor nog meer bedrijven de regio verlaten.

4. Effecten scenario's

4.1 Effecten van het Marktscenario op het perspectief

Na de uiteenzetting van het scenario, werd de deelnemers gevraagd of, en zo ja op welke wijze, de in het scenario beschreven ontwikkelingen perspectiefveranderingen zullen veroorzaken t.o.v. het huidige perspectief (anno 2007). Om deze verandering zichtbaar te maken, werden door de deelnemers meerdere perspectievenkaarten ingevuld; één kaart voor het huidige beleid en voor iedere tijdsspanne in het scenario een kaart. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen het generieke niveau en het strategisch beleidsniveau, zie Box 5. In figuur 2 en 3 is weergegeven hoe het huidige perspectief volgens de deelnemers kan veranderen onder invloed van het Marktscenario. Wat direct opvalt, is dat het perspectief onder invloed van het marktscenario, lijkt te verschuiven richting individualisme, waarin het vertrouwen in technologie en de vrije markt groeit. Voor de overtuigingen op generiek niveau (figuur 2) geldt dat er in de eerste periode veelal vast wordt gehouden aan vertrouwde, meest hiërarchistische principes, terwijl individualistische ideeën langzaam verkend en aangenomen worden. Wanneer men in de daarop volgende periode (2017- 2030) merkt dat ontwikkelingen doorgezet worden, en het vertrouwen in de toekomst nog sterker groeit, maakt men volgens de deelnemers massaal de verschuiving richting individualisme door. Hierdoor ontwikkelt het dominant hiërarchistische perspectief tot een combinatie van hiërarchistische en individualistische elementen, om vervolgens verder te verschuiven naar een dominant individualistisch perspectief (zie ook figuur 4).

Box 5: Het perspectief van generiek naar strategisch beleid

Perspectieven kunnen op meerdere schaalniveaus worden onderscheiden: op individueel, groeps-, beleids-, , maatschappelijk niveau enzovoorts. Deze rapportage zal nog niet ingaan op de manier waarop deze niveaus samenhang vertonen en elkaar mogelijk beïnvloeden. Wel wordt onderscheid gemaakt in diepgewortelde kernaannamen (het generieke perspectief) en aannamen op een lager niveau, toegepast op water en aan water gerelateerde aspecten; de aannamen op strategisch beleidsniveau. Zowel de generieke aannamen als de aannamen op strategisch beleidsniveau zijn op ieder schaalniveaus (van micro tot macro) te onderscheiden.

Generieke overtuigingen

	HIE	EGA	IND		HIE	EGA	IND
Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur	Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust	Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op:	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang	Keuzes gebaseerd op:	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden	Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis van concurrentiepositie	Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis van concurrentiepositie
Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie - risico's zijn kansen	Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie - risico's zijn kansen
Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing	Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer - Inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie	Beheer - Inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer - proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering	Beheer - proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

	HIE	EGA	IND
Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op:	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis van concurrentiepositie
Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie - risico's zijn kansen
Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer - Inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer - proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

 Huidig beleid (2007)
 Belangrijkste perspectiefverschuivingen in de periode 2008- 2017 wanneer we ons ontwikkelen volgens het Marktscenario.
 Belangrijkste verschuivingen in de periode 2017- 2030 in het marktscenario

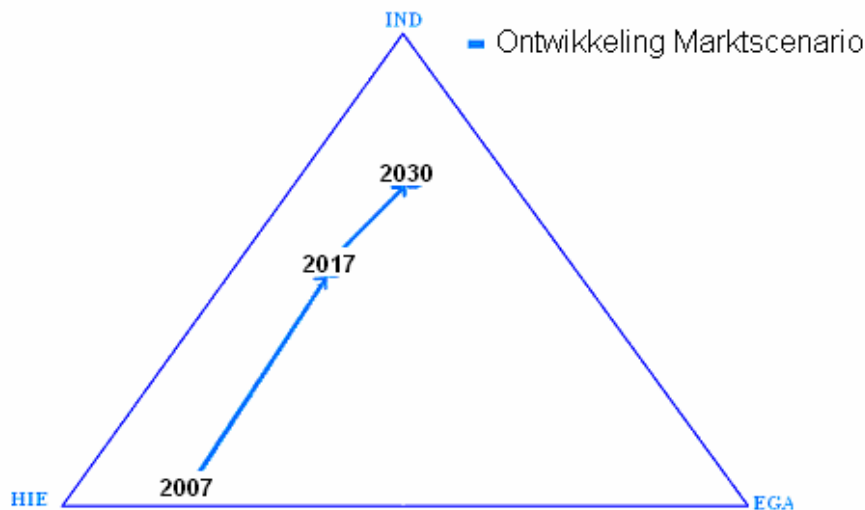
Figuur 2: Perspectiefverschuiving op generiek niveau voor de periode 2008- 2030 wanneer Limburg zich volgens het Marktscenario zal ontwikkelen. Belangrijkste boodschap is dat het perspectief onder invloed van het marktscenario verschuift richting individualisme.

Op strategisch beleidsniveau (zie figuur 3) lijkt een zelfde trend (richting individualisme) zichtbaar. Verschil is echter dat het veranderingsproces op strategisch beleidsniveau sneller lijkt te verlopen. In de eerste periode (2008- 2017) verandert het perspectief duidelijk ten opzichte van het huidige perspectief. In de periode daarna, lijkt het perspectief vervolgens gestabiliseerd. Het is niet significant veranderd ten opzichte van de eerste tijdsspanne. Opvallend is daarnaast dat de deelnemers verwachtten dat de Nederlandse samenleving vast blijft houden aan de overheid als (eind)verantwoordelijke, regulering van water, en het blijven benaderen van de waterproblematiek als een serieus, maar beheersbaar probleem. Blijkbaar zijn dit kernaannamen die diepgeworteld zijn in onze samenleving, en daardoor maar moeizaam en langzaam veranderen.

beleidsvoertuigen			HIE	EGA	IND	HIE	EGA	IND	HIE	EGA	IND
LT onzekerheid	Goat uit van B&U en doet onderzoek	Goat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten	Goat uit van B&U en doet onderzoek	Goat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten	Goat uit van B&U en doet onderzoek	Goat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten	Goat uit van B&U en doet onderzoek	Wacht en grijpt opportuniteiten
Visie op ruimte en water	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen	Water volgt	Water stuurt
Prioriteit water functies	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie
Omgaan met veiligheid	Overstroming spreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie	Overstroming spreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie	Overstroming spreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie	Overstroming spreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden
Inrichting water systemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie + dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie	Waterregulering: lozen, kanalisatie + dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie	Waterregulering: lozen, kanalisatie + dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie	Waterregulering: lozen, kanalisatie + dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: berging en veerkracht
Principe ruimtelijke ordening	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creëren van ruimte (op water)	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creëren van ruimte (op water)	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creëren van ruimte (op water)	Behoud bestaande ruimte	Krimp
Water voorziening	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu	Overheid	Samenleving
Schaal niveau	Nationaal	Regionaal & stroomgebiedbenadering	Mondiaal	Nationaal	Regionaal & stroomgebiedbenadering	Mondiaal	Nationaal	Regionaal & stroomgebiedbenadering	Mondiaal	Nationaal	Regionaal & stroomgebiedbenadering
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ...	Competitie tussen marktpartijen	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ...	Competitie tussen marktpartijen	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ...	Competitie tussen marktpartijen	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ...
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar
Identiteit en kennis	Sterke nationale id. Waterkennis overheid = export product	Sterke stroomgebieds id. Waterkennis bij lokale waterbeheerders	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven	Sterke nationale id. Waterkennis overheid = export product	Sterke stroomgebieds id. Waterkennis bij lokale waterbeheerders	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven	Sterke nationale id. Waterkennis overheid = export product	Sterke stroomgebieds id. Waterkennis bij lokale waterbeheerders	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven	Sterke nationale id. Waterkennis overheid = export product	Sterke stroomgebieds id. Waterkennis bij lokale waterbeheerders

Huidig perspectief
 Belangrijkste perspectiefverschuivingen in de periode 2008- 2017 binnen het Marktscenario
 Belangrijkste perspectiefverschuivingen in de periode 2017- 2030 binnen het Marktscenario

Figuur 3: Perspectiefverschuivingen op strategisch beleidsniveau voor de periode 2008- 2030 wanneer Limburg zich volgens het Marktscenario zal ontwikkelen.

Figuur 4: In deze figuur is te zien dat het perspectief onder invloed van het Marktscenario verschuift richting individualisme. Hierbij is voor alsnog sprake van een lineaire trend

4.2 Effecten van het Marktscenario voor het waterbeheer.

Vervolgens werd aan de deelnemers gevraagd hoe deze perspectiefverschuiving invloed kan hebben op het waterbeheer. Een vijftal interessante punten kwamen hierbij naar voor:

- *Veranderende rol van de overheid.* Verwacht wordt dat de invloed van de overheid in het uitvoeringsproces stapje voor stapje af zal nemen. Echter, deze afname zal slechts doorgaan tot op een bepaald punt. Dit houdt in dat de overheid haar faciliterende en regisserende rol zal blijven behouden, en verantwoordelijk zal blijven voor het behalen van (eind)doelstellingen, resultaten en de nationale veiligheid. Binnen de door de overheid gestelde kaders, zijn de markt en het bedrijfsleven vrij om zelf invulling aan het bereiken van de targets te geven. Samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven zal gemeengoed worden. Concreet kan dit betekenen dat het onderhoud van dijken en kades door private bedrijven wordt uitgevoerd, terwijl de overheid een oogje in het zeil houdt, aangeeft welke doelstelling gehaald moeten worden, en in geval van problemen ingrijpt.
- *Nadruk op het aangrijpen van kansen.* Het idee van een slechte toekomst, zal verleden tijd zijn. Er bestaan genoeg technologieën om goed met de toekomst om te kunnen gaan en behoeften ongelimiteerd te vervullen. Risico's worden als uitdaging gezien, en kansen zullen breed gezocht, en aangegrepen worden. Juist omdat overal kansen gezocht worden, zullen watersystemen op verschillende manieren ingericht kunnen worden. Regulering, ruimte voor de rivier en technologische innovatie worden alle drie als kans gezien en benut.
- *Focus op het stroomgebied.* In het marktscenario zal de nadruk volgens de deelnemers sterk komen te liggen op een regionale benadering. Echter, deze focus overstijgt de landsgrenzen van Limburg, waardoor er een soort van Europees regionale nadruk ontstaat. In samenwerking andere landen, zal er gestreefd worden naar een gezamenlijke aanpak van problemen.
- *Waterkennis als verkoopbaar export product.* Mede door de stroomgebiedbenadering, zal erkend worden dat ieder gebied een eigen, specifieke kennis behoefte heeft. Waterkennis zal een verkoopbaar export product blijken, waarin gebruik wordt gemaakt van zowel lokale, als 'ingevlogen' kennis.
- *Brede interpretatie win- win situaties.* Afgewogen zal worden hoe de ideale win- win prioriteit stelling eruit zal zien, waarbij verschuiving van prioriteiten en/of nieuwe invullingen (met bijvoorbeeld meer nadruk op economie) mogelijk zijn.

4.3 Effecten van het Zorgzaam Limburg Scenario's op het perspectief

Ook in de discussie rondom het Zorgzaam Limburg scenario werd beredeneerd dat het perspectief op generiek niveau in de eerste periode richting individualisme zou verschuiven (zie figuur 5). Dit komt overeen met de ontwikkeling die we in het Marktscenario zagen: men lijkt te zoeken naar een nieuw evenwicht, waarbij "oude (hierarchicalistische) aannamen" zowel worden vastgehouden, als verstoppen. In periode twee blijken globalisering en privatisering niet te hebben

gebracht wat men ervan verwachtte. Men lijkt weer te zoeken naar kernaannamen uit “de goede oude tijd”, waardoor een beweging terug naar hiërarchisme zichtbaar is. Daarnaast lijkt men teleurgesteld in de rol van de economie en expertkennis, waardoor men op dit vlak niet alleen terugrijpt naar hiërarchistische aannamen, maar ook zoekt naar geheel nieuwe (egalitaire) invullingen. In de derde periode wordt het hiërarchisme steeds verder losgelaten, en maakt men uiteindelijk de ommezwaai naar egalitarisme (zie figuur 7).

Generieke overtuigingen	2008-2011			2011-2030			na 2030		
	HIE	EGA	IND	HIE	EGA	IND	HIE	EGA	IND
Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis v. concurrentiepositie	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis v. concurrentiepositie	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis v. concurrentiepositie
Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie risico's zijn kansen	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie risico's zijn kansen	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie risico's zijn kansen
Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuur bescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuur bescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuur bescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer - Inhoud	Optimalisatie v technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie	Optimalisatie v technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie	Optimalisatie v technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer - proces	Technocratisch, overhead regulering	Participatieve besluitvorming	Vrije markt-privatisering	Technocratisch, overhead regulering	Participatieve besluitvorming	Vrije markt-privatisering	Technocratisch, overhead regulering	Participatieve besluitvorming	Vrije markt-privatisering

	Huidig beleid
	Belangrijkste perspectiefveranderingen in de periode 2008- 2011 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario
	Belangrijkste perspectiefverandering in de periode 2011- 2030 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario
	Belangrijkste perspectiefverandering in de periode na 2030 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario

Figuur 5: perspectiefveranderingen op generiek niveau voor de periode 2008- na 2030, wanneer we ontwikkelen volgens het Zorgzaam Limburg scenario. Na een aanvankelijke beweging richting individualisme, slaat het perspectief om naar egalitarisme.

Op strategisch beleidsniveau (zie figuur 6) is een zelfde ontwikkeling zichtbaar. Grootste verschil met het generiek niveau is echter, dat men ook in periode 3 vast blijft houden aan hiërarchistische elementen. Daarnaast is de overheid (net zoals in het Marktscenario) in iedere periode de meest belangrijke verantwoordelijke voor waterbeheer. Het idee van de overheid als eindverantwoordelijke voor het waterbeheer zit klaarblijkelijk diep geworteld in onze maatschappij, en is hierdoor robuust tegen verandering.

Strategische beleids-overtuigingen

	HIE	EGA	IND	HIE	EGA	IND
LT onzekerheid	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
Visie ruimte & water	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
Prioriteit waterfuncties	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing
Omgaan met veiligheid	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
Inrichting watersystemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en technologie	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en technologie
Principe ruimtelijke ordening	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creeren van ruimte (op water)	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creeren van ruimte (op water)
Watervoorziening	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
Schaalniveau	Nationaal	Regionaal en stroom-gebiedsbenadering	Mondiaal	Nationaal	Regionaal en stroom-gebiedsbenadering	Mondiaal
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, en water	Com petitie tussen marktpartijen	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, en water	Com petitie tussen marktpartijen
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
Identiteit en kennis	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebieds-identiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebied-commissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebieds-identiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebied-commissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

LT onzekerheid	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
Visie ruimte & water	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
Prioriteit waterfuncties	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing
Omgaan met veiligheid	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
Inrichting watersystemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en technologie	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en technologie
Principe ruimtelijke ordening	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creeren van ruimte (op water)	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creeren van ruimte (op water)
Watervoorziening	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
Schaalniveau	Nationaal	Regionaal en stroom-gebiedsbenadering	Mondiaal	Nationaal	Regionaal en stroom-gebiedsbenadering	Mondiaal
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, en water	Com petitie tussen marktpartijen	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, en water	Com petitie tussen marktpartijen
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
Identiteit en kennis	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebieds-identiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebied-commissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebieds-identiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebied-commissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

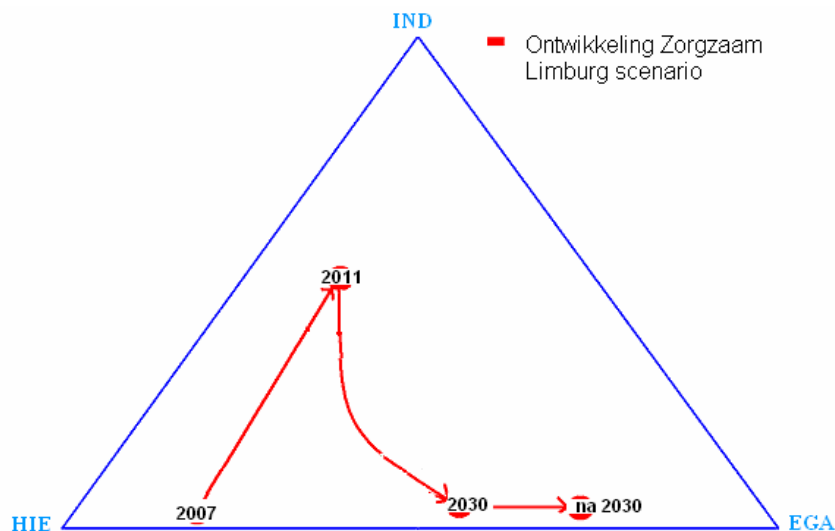
Huidig beleid

Belangrijkste perspectiefveranderingen in de periode 2008- 2011 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario

Belangrijkste perspectiefverandering in de periode 2011- 2030 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario

Belangrijkste perspectiefverandering in de periode na 2030 binnen het 'Zorgzaam Limburg' scenario

Figuur 6: Perspectiefveranderingen op strategisch beleidsniveau voor de periode vanaf 2008 wanneer we ons ontwikkelen volgens het 'Zorgzaam Limburg' scenario.

Figuur 7: Het perspectief verandert onder invloed van het Zorgzaam Limburg scenario in de eerste periode richting individualisme. In 2011 vindt echter een trendbreuk plaats, waarna het perspectief de ontwikkeling in het scenario volgt en richting egalitarisme verschuift

4.4 Effecten van het Zorgzaam Limburg scenario voor waterbeheer

Bij de discussie over de effecten op het waterbeheer kwamen een aantal interessante punten naar voren:

- *Eigen verantwoordelijkheid versus solidariteit.* Vanuit het beleid zullen minder middelen beschikbaar zijn om maatregelen te kunnen implementeren. Enerzijds kan dit inhouden dat ieder individu verantwoordelijk wordt gesteld voor zijn of haar eigen zorg en behoeften (zoals dijkonderhoud en gezondheidszorg). Overheid en beleid trekken zich terug. Anderzijds kan het betekenen dat van iedereen verwacht wordt een steentje bij te dragen aan het implementeren van maatregelen. Men is niet alleen verantwoordelijk voor zichzelf, maar ook aan de maatschappij om zich heen; het beleid doet een beroep op burgers, om zo in samenwerking maatregelen te kunnen implementeren.
- *Risico acceptatie.* Beleid en burgers zullen in willen blijven zetten op preventief beleid, al is dit vanwege beperkte financiële middelen niet (meer) mogelijk. Noodgedwongen zullen bepaalde risico's dus geaccepteerd moeten worden. In feite gaat dit gepaard met een meer afwachtende houding, hetgeen veroorloofbaar is omdat de Maaswerken afgerond zijn (in 2015), en het idee ontstaat dat "alles" is afgerond. Datgene wat aanwezig is, moet onderhouden worden, en er hoeft niet geïnvesteerd te worden in nieuwe maatregelen en ingrepen. Ook het beleid maakt een pas op de plaats.
- *Beperking aantal waterfuncties.* Het lage beschikbare budget maakt het maken van keuzes en het verminderen van de complexiteit onvermijdelijk. Het aantal beleidsdoelen zal verminderd moeten worden (bijvoorbeeld door natuurbescherming niet meer op te nemen als beleidsdoel) en men zal in moeten zetten op solidariteit. De vraag die resteert, is of het beleid moet proberen de situatie te verbeteren door flink te investeren, of dat het beleid voorzichtig met het beschikbare geld om moet gaan, en beperkt moet besteden.
- *Verminderd vertrouwen in de toekomst.* Het verminderde vertrouwen in de toekomst manifesteert zich door beleidsmatig in te zetten op beheer, in plaats van op investeren. De rol van de waterschappen zal toenemen, de rol van de overheid afnemen. Men zal blijven geloven in de beheersbaarheid van het water.

- *Overstromingsgevoelige gebieden worden gemeden.* Het ‘Ruimte voor de Rivier’ principe zal worden gepresenteerd als een methode om op gecontroleerde wijze overstromingen te voorkomen. Daarnaast zullen kwetsbare gebieden vanuit Europese richtlijnen gevrijwaard moeten blijven van bebouwing.
- *De overheid wordt verantwoordelijk gehouden voor regionale problematiek.* Vanuit Limburg zal er een ‘Calimero’ gevoel ontstaan waarbij druk op de overheid gelegd wordt om (sterker) in te grijpen in de situatie in Limburg. Daarnaast zullen de regio’s zorg (blijven) dragen voor kennisontwikkeling, en meer op stroomgebied niveau samenwerken.
- *Inzetten op regionale onafhankelijkheid.* Bijvoorbeeld door mogelijkheden voor de Maas als energiedrager te verkennen, waardoor men niet meer afhankelijk, is van (de beschikbaarheid van) energie uit bijvoorbeeld Noorwegen. Beleidsmatig zal men inzetten op maatschappelijke, bestuurlijke, maar ook technologische ontwikkelingen. Bestuurlijk wordt geïnnoveerd door nieuwe vormen van macht te verkennen, waarbij burgers en/ of bepaalde (water)sectoren meer macht naar zich toe trekken, om op regionaal niveau slagvaardiger te zijn. Beetje bij beetje ontstaat het idee dat men terug wilt naar de bloeiende periode van weleer, en dat technologische innovaties hierin essentieel zijn.

5. De rol van verrassingen

Beide groepen werden tijdens de hierboven beschreven exercities geconfronteerd met een aantal verrassingen die in de vorm van denkbeeldige krantenkoppen gepresenteerd werden. Dit zijn ontwikkelingen of gebeurtenissen die niet overeenkomen met verwachtingen vanuit het perspectief: de werkelijkheid ontvouwt zich anders dan verwacht. Zo ontstond in het Marktscenario een drinkwater tekort door aanhoudende droogte en leidden stijgende energieprijzen tot een enorme vraag naar Maasenergie. In het Zorgzaam Limburg scenario was er o.a. sprake van een stuw die het begaf, en ontstond er maatschappelijke verontwaardiging omdat voorspelde rampen uitbleven. Bediscussieerd werd hoe deze verrassingen door zouden werken in het scenario.

5.1 Verrassingen in het Marktscenario

Uit de discussie bleek dat de reactie op gebeurtenissen vaak afhankelijk is van de context (zie tabel 1). Een uitgebreide uitleg over de in tabel 1 genoemde verrassingen kunt u lezen in bijlage 3.

Tabel 1: Verrassingen binnen het Marktscenario en diens mogelijke effecten op het perspectief.

Type verrassing	Reacties	Invloed op perspectief betreffende
<i>Herhaaldelijke droogte⁶</i>	Tot 2011: meer vraag naar overheidssturing, innovatieve technologieën en een positievere houding tegenover de ontwikkeling van ruimte voor water en natuur. Na 2011: zoeken naar oplossingen binnen het dan geldende (individualistische) perspectief, zodat deze verrassing eerder reproductiemechanisme dan trendbreuk zal zijn.	<ul style="list-style-type: none"> • Technologie → meer vertrouwen en impuls voor technologie, zowel voor als na 2011 (IND) • Overheid en vrije markt → Afhankelijk van timing verlies van vertrouwen in overheid (na 2011) en compensatie door vertrouwen in markt (HIE/ IND) • Natuur → Groter natuurbewustzijn, fragiliteit onderkend, vooral voor 2011 (EGA)
<i>Energie tekorten</i>	Versterking van het perspectief zoals geïdentificeerd onder het 'Marktscenario'. Het waterbeheer zal inhoudelijk gezien geen grote veranderingen doormaken. Institutioneel zal de overheid wellicht meer inzetten op anticipatie, vooral omdat de energieschaarste wordt aangemerkt als overheidsfalen. Energieproductie zal als kans worden aangegrepen, en erg hoog op de prioriteitenladder belanden	<ul style="list-style-type: none"> • Overheid → geen vertrouwen in overheid, wel in vrije markt (IND) • Risico en Innovatie → Impuls innovatieve technologieën, vertrouwen in toekomst, risico is kans (IND) • Prioriteiten en waterfuncties → Afweging tussen waterveiligheid en waterenergie (HIE/ IND)

5.2 Verrassingen in het Zorgzaam Limburg scenario

In tabel 2 staat aangegeven welke reacties de deelnemers voorzagen wanneer de drie besproken verrassingen zouden optreden binnen het Zorgzaam Limburg scenario. In bijlage 3 vindt u een uitgebreidere beschrijving.

⁶ De deelnemers gaven aan dat de effecten van herhaaldelijke droogte afhankelijk waren van de periode waarin deze verrassing plaats zou vinden.

Tabel 2: Verrassingen binnen het Zorgzaam Limburg scenario en diens mogelijke effecten op het perspectief.

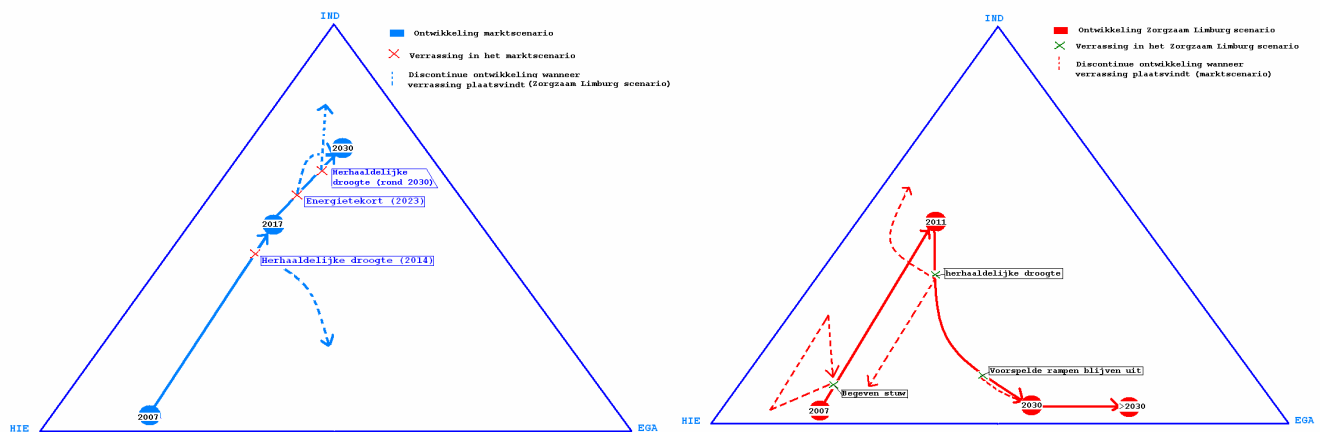
Type verrassing	Reacties	Invloed op perspectief betreffende
<i>Herhaalde-lijke droogte</i>	Sterke maatregelen vanuit overheid verwacht. De overheid zal de keuze krijgen om (op stroomgebiedniveau) samen te werken met buurlanden, of om de concurrentie met deze landen aan te gaan. In beide gevallen zullen oplossingen worden gezocht in het controleren en reguleren van water.	<ul style="list-style-type: none"> • Overheid → als waarborger van veiligheid en voldoende water (HIE) • Competitie → afhankelijk van reactie beleid; inzetten op concurrentie met buurlanden of samenwerking (IND/ EGA)
<i>Stuw in Grave begeeft het</i>	Wanneer geen andere incidenten voorvallen, zal aanvankelijk het vertrouwen in de kanalisatie en technologie een deuk oplopen. Dit is echter van korte duur, en al snel zal de overheid verweten worden niet voldoende of afdoende onderhoud te hebben gepleegd. Het vertrouwen in de overheid daalt sterk. Echter, ook deze ontwikkeling zal van korte duur zijn, en het vertrouwen in de overheid zal na verloop van tijd volledig herstellen.	<ul style="list-style-type: none"> • Technologie → vertrouwen daalt, maar hersteld hierna • Overheid → vertrouwen in overheid daalt in tweede periode, maar herstelt hierna
<i>Voorspelde natuurrampen blijven uit</i>	Versterkend effect op het perspectief. Het idee dat alles goed geregeld is, dat er weinig geïnvesteerd hoeft te worden, en dat de toekomst met vertrouwen tegemoet kan worden gegaan, zal versterkt worden. Het idee dat de natuur maar ten dele controleerbaar is, kan daarentegen veranderen, omdat de natuur nu volledig controleerbaar lijkt.	<ul style="list-style-type: none"> • Beleid en politiek → goede maatregelen genomen, vertrouwen stijgt (HIE) • Vertrouwen in toekomst groeit, investeren niet noodzakelijk → (EGA/ IND) • Proactief beleidsdenken raakt steviger ingebed → (EGA/ HIE) • Natuur → kan gecontroleerd worden (IND)

5.3 Analyse van mogelijke gevolgen van verrassingen

Analyserend blijkt dat een verrassing, afhankelijk van de timing en context, verschillende uitwerkingen kan hebben (zie ook figuur 8). Zo kan er sprake zijn van:

- *Continuering*. In het Zorgzaam Limburg scenario zagen we een dergelijke uitwerking naar aanleiding van het uitblijven van voorspelde rampen: deze verrassing heeft nauwelijks effect gehad. De in gang gezette trend zette zich op zelfde voet door. Een mogelijke verklaring is dat het uitblijven van voorspelde rampen enerzijds als verrassing kan worden aangemerkt (tegen de verwachting in, gebeurt er niets), maar anderzijds ook als een reproductiemechanisme voor het feit dat de zaakjes goed geregeld zijn en men van klimaatverandering dus niets te duchten heeft.
- *Acceleratie*. De trend richting individualisme kreeg in het Marktscenario een impuls onder invloed van herhaaldelijke droogte rond het jaar 2030. een dergelijke verrassing illustreert dat in een wereld waarin vertrouwen in de toekomst en technologie de boventoon voert, een verrassing als droogte de drang naar technologisch innovatieve oplossingen nog verder kan versterken waardoor de verrassing een accelererende werking kan hebben.
- *Vertraging*. Deze uitwerking kwam minder sterk naar voor, echter het begeven van een stuw in het Zorgzaam Limburg scenario kan aangemerkt worden als vertrager. Immers, uiteindelijk heeft de verrassing weinig effect gehad, maar de verandering richting individualisme is wel vertraagd.

- *Terugvering*. Deze situatie was het geval bij bijvoorbeeld herhaaldelijke droogte in het Zorgzaam Limburg scenario. Deze verrassing zou kunnen leiden tot aangescherpte concurrentie met buurlanden (verandering), of meer verantwoordelijkheid voor overheden. In dat laatste geval belandt de in gang gezette verandering richting egalitarisme in een situatie waarbij de ontwikkeling terug veert naar het hiërarchisme.
- *Een nieuwe weg inslaan*. Dit is het geval naar aanleiding van herhaaldelijke droogte rond 2014 in het Marktsценario. Illustratief werd aangegeven dat men mogelijk beseft dat de in gang gezette trend richting individualisme niet aan de verwachtingen voldeed, immers, ondanks alle technologieën is droogte niet voorkomen kunnen worden. Evenmin was het terugvallen op oude, hiërarchistische gewoonten een optie. Een nieuwe weg richting egalitarisme werd vervolgens ingeslagen; het perspectief verandert.

Figuur 8: Perspectiefverandering in het Marktsценario en het Zorgzaam Limburg scenario, inclusief alternatieve paden naar aanleiding van verrassingen (stippellijnen).

6. De watervisie in toekomstperspectief

Vervolgens werd besproken in hoeverre de Nederlandse Watervisie aansluit bij ontwikkelingen uit het Markt- en Zorgzaam Limburg scenario. Hierbij werd gebruik gemaakt van de perspectievenkaart van 'de Nederlandse Watervisie' waarvoor de Kabinetsvisie 'Nederland veroveren op de toekomst' (V&W, 2007) gecombineerd werd met de ARK (Adaptatie Ruimte en Klimaat) visie 'Naar een klimaatbestendig Nederland' (ARK, 2006). De invulling van de Nederlandse Watervisie is weergegeven in bijlage 4. De discussie in dit hoofdstuk is gevoed door de resultaten van het werkatelier en aangevuld met eigen analyse.

6.1 Aansluiting van de Nederlandse Watervisie bij het Marktscenario

De hiërarchistische elementen uit de Watervisie, sluiten niet direct aan bij een individualistisch perspectief zoals geldend in het lineaire 'Marktscenario'. Toch zijn er naast zogenoemde spanningspunten, ook een aantal overeenkomsten tussen watervisie en marktscenario te benoemen. Volgens de deelnemers waren er een aantal overeenkomsten en verschillen te benoemen (zie tabel 3)

Tabel 3: Enkele overeenkomsten en spanningspunten tussen de Nederlandse Watervisie en het Marktscenario

Overeenkomsten Watervisie en Marktscenario	Spanningspunten Watervisie en Marktscenario
<ul style="list-style-type: none">• Gericht op het aangrijpen van kansen• Vertrouwen in de toekomst• Technologische innovatie	<ul style="list-style-type: none">• Watervisie: sterke nationale regie vanuit de overheid. Marktscenario: nadruk verantwoordelijkheid bij marktpartijen• Watervisie: De natuur is robuust binnen grenzen. Marktscenario: de natuur is robuust.• Watervisie: belangrijke rol weggelegd voor experts en expertnormen. Marktscenario: Nadruk op eigen belang• Watervisie: Sociale veiligheid (blijft) leidend. Marktscenario: Nadruk op economische groei en zelfontplooiing.

Vooraf in de tweede periode van het Marktscenario (2018- 2030) is een serieus spanningspunt waarneembaar tussen de Watervisie en het Marktscenario. Het betreft hier de spreiding van verantwoordelijkheden. In de Nederlandse Watervisie wordt ingezet op het behouden van een sterke, nationale regie (hierarchie), terwijl het Marktscenario richting individualisme verschuift waarbij de overheid uitvoerende macht uit handen geeft en alleen eindverantwoordelijke blijft.

De eerste verrassing (herhaaldelijke droogte) kan enkele spanningen tussen de Watervisie en het Marktscenario versoepelen. Droogte kan leiden tot vraag naar een sterkere, en meer verantwoordelijke overheid, waardoor het eerste spanningspunt uit tabel 3 weg zou kunnen vallen. De tweede verrassing (energieschaarste) daarentegen, leidt tot het sterker accentueren van de spanningspunten. Dit heeft vooral te maken met een grotere rol voor de markt in het zoeken van alternatieve, kansvolle manieren om energie (ook binnen de regio) op te wekken. Ook zelfontplooiing neemt in belang toe.

6.2 Aansluiting van de Watervisie bij het Zorgzaam Limburg scenario

Volgens de deelnemers was er een redelijke overlap tussen het Zorgzaam Limburg scenario en de koers die door de Watervisie wordt uitgezet. In tabel 4 worden de belangrijkste spanningspunten en overeenkomsten benoemd. Grosso modo is het Zorgzaam Limburg scenario redelijk egalitair georiënteerd terwijl de Watervisie vooral hiërarchistisch- individualistisch is.

Tabel 4: Enkele overeenkomsten en spanningspunten tussen de Watervisie en het Zorgzaam Limburg scenario

Overeenkomsten Watervisie en Zorgzaam Limburg scenario	Spanningspunten Watervisie en Zorgzaam Limburg scenario
<ul style="list-style-type: none"> • Kennisontwikkeling (water gerelateerd) van belang • Mens is in staat de natuur deels te domineren • Geloof in menselijke controle over water 	<ul style="list-style-type: none"> • Watervisie: expertnormen zijn leidend. Zorgzaam Limburg scenario (ZLS): solidariteit en het collectieve belang zijn leidend. • Watervisie: groot vertrouwen in de toekomst. ZLS: weinig vertrouwen in de toekomst • Watervisie: grote, technologische investeringen zijn nodig. ZLS: geen geld en noodzaak voor en tot grote investeringen. • Watervisie: Besluitvorming ligt bij overheid. ZLS: besluitvorming ligt bij individuen en groepen mensen (bottom up) • Watervisie: inzetten op adaptatie en preventie. ZLS: geen geld voor preventie, nadruk op controle

Grootste spanningspunt in iedere fase lijkt het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid. Vanuit de Watervisie wordt ingezet op versterking van de rol van marktpartijen, individuele burgers en maatschappelijke groeperingen, terwijl uit het Zorgzaam Limburg scenario blijkt dat (zowel in economisch goede, als in economisch slechte tijden) de verantwoordelijkheid bij de overheid zal blijven liggen. Het verdient dus de aanbeveling om beleidsmatig nu al hierop in te spelen door te bedenken hoe omgegaan kan worden met situaties waarin de maatschappij vraagt om een sterkere overheid.

De besproken verrassingen (stuwbreuk, herhaaldelijke droogte en het uitblijven van voorspelde rampen), leiden in de meeste gevallen tot versterking van de spanningen tussen de Watervisie en het Zorgzaam Limburg scenario. Het uitblijven van voorspelde rampen bijvoorbeeld, zal de roep om technologische investeringen en adaptatie nog verder terugdringen, waardoor spanningen tussen het Zorgzaam Limburg scenario en de Nederlandse Watervisie groeien. Desondanks neemt het vertrouwen in de toekomst door deze verrassing toe, hetgeen juist wel in lijn is met de Nederlandse Watervisie. Een stuwdoorbraak (verrassing 2) zal in eerste instantie leiden tot toegenomen spanningen omdat het vertrouwen in technologie enorm afneemt. Echter, vrij snel zal het vertrouwen in technologie herstellen, en het vertrouwen in de overheid juist afnemen (waardoor de spanning genoemd onder het voorlaatste punt in tabel 4 af zal nemen). Verwacht wordt vervolgens dat dit beschadigde vertrouwen in de overheid weer zal herstellen, waardoor een stuwbreuk op de middellange termijn geen effect zal hebben op (vermindering of versterking) van spanningen tussen de Watervisie en het Zorgzaam Limburg scenario. Droogte ten slotte, kan zowel leiden tot versteking van spanningen (wanneer ingezet gaat worden op regionale samenwerking op initiatief van burger groeperingen), als afzwakking van spanning (wanneer ingezet wordt op onderlinge concurrentie).

7. Lessen voor beleid en wetenschap

7.1 Lessen voor wetenschap

Tegen het einde werd de deelnemers gevraagd na te denken over de meerwaarde van de gebruikte (participatieve) werkatelier methode en het denken in termen van perspectief(verandering). Ook werd gevraagd eventuele struikelblokken te identificeren.. Overwegend vond men de benadering om verschillende toekomsten vanuit discontinue perspectieven door te berekenen interessant. De belangrijkste lessen en aandachtspunten waren:

- *Strijd tussen de drie prototype perspectieven.* Men gaf aan de continue strijd tussen de perspectieven interessant te vinden. Op het moment dat perspectief A verslapt, heeft een ander perspectief de mogelijkheid om te profiteren en versterken. Hoe deze dynamiek exact verloopt, is onderdeel van het eventuele vervolgproject.
- *Dynamiek en mechanismen in scenariostudies meenemen.* Huidige scenariostudies schetsen veelal alleen een eindbeeld. Aan de onderliggende mechanismen en dynamiek wordt meestal geen, of weinig aandacht besteed. Dit wordt door de deelnemers erkend en jammer bevonden omdat inzicht in de tijdsgeest en haar onderliggende assumpties essentieel wordt bevonden om verrassingen en veranderingsrichtingen te kunnen identificeren.
- *De rol van verrassingen.* Een verrassing kan zowel leiden tot verandering als versterking van het perspectief. De *timing* waarop een verrassing plaatsvindt, heeft invloed op de manier waarop het perspectief zich ontwikkelt (versterkt, terugbeweegt, dan wel veranderd). Beleid zou daarom alerter moeten zijn, meer gericht op haar omgeving, en vaker moeten monitoren.
- *Tijdsbestek verandering.* Het verdient aanbeveling om stil te staan bij de tijd die nodig is om verandering door te voeren. Om bijvoorbeeld een nieuw bestuurlijk systeem op poten te zetten, zijn grote institutionele veranderingen nodig. Dit zal gepaard gaan met een langdurig proces van verandering.
- *Interpretatie is belangrijker dan fysieke werkelijkheid.* De manier waarop mensen ontwikkelingen en gebeurtenissen interpreteren, is veel belangrijker dan wat er daadwerkelijk gebeurt. Zo kan een stuwbreuk geïnterpreteerd worden als technisch, of politiek falen, ongeacht de exacte oorzaak van de breuk. De interpretatie is afhankelijk van de tijdsgeest en het daarbij behorende vertrouwen in technologie en politiek.
- Men gaf aan te (blijven) redeneren vanuit het heden, vanuit bepaalde veronderstellingen en vanuit het eigen perspectief. Zelfs veranderingen in toekomstig perspectief, werden vanuit een geheel *eigen denkraam* benaderd. Er is nog altijd een kloof tussen datgene wat mogelijk is, en datgene wat mogelijk lijkt.

7.2 Lessen voor beleid

Hierna werden de meest brandende beleidsboodschappen op denkbeeldige kerstkaarten geschreven (zie figuur 9) en gericht aan ‘het Nederlandse waterbeheer’ en de stichting ‘ARK’ (zie uitleg en afbeeldingen in bijlage 5). De meest belangrijke punten waren:

- *Beleids specifiek onderzoek moet meer aandacht besteden aan maatschappelijke dynamiek.* Dit houdt onder andere in dat men inzicht moet verkrijgen in maatschappelijke tendensen en contexten voordat men beleid formuleert. Dit vereist dat *indicatoren* geformuleerd worden die operationalisering van deze tendensen en contexten mogelijk maakt. Vervolgens dient men een *stappenplan* te formuleren, waarbij rekening moet worden gehouden met enige tijd tussen het tot stand komen van een visie en het formuleren van een plan. In dit stappenplan worden targets gesteld voor verschillende tijdsperioden; het is niet de bedoeling direct 30 jaar vooruit te kijken, zonder tussenstops te maken. Hierbij moet men uitgaan van datgene wat mogelijk is, en niet datgene wat mogelijk lijkt. Er moet een zo breed mogelijke toekomst verkend worden, waardoor het tevens essentieel is de op klimaatverandering gerichte focus deels los te laten. Wanneer een visie ontwikkeld is, dient deze vergeleken te worden met de huidige visie, om eventuele gaten op te sporen en te kunnen dichten. Vervolgens moet rekening worden gehouden met (de timing van) verrassingen en tendensen waardoor het maatschappelijk perspectief kan veranderen. Geïdentificeerd moet worden in welke richting het perspectief kan veranderen en welke effecten dit op het (draagvlak voor) beleid kan hebben.

Figuur 9 Kerstkaart met boodschap voor de stichting ARK, geformuleerd door deelnemers van de subgroep ‘Zorgzaam Limburg’

- *Inhoudelijk afgesteld en anticipatief.* Inhoudelijk moet het beleid er rekening mee houden dat voor regionale gebieden een eigen, specifieke kennisbehoefte kan bestaan. Er kan dus – op regionaal niveau- ingezet worden op verschillende oplossingsrichtingen en – strategieën. Daarnaast bevelen de deelnemers aan om inhoudelijk meer rekening te houden met decentralisatie (en hierdoor anticipatie op samenwerking tussen de overheid en het bedrijfsleven), en synchronisatie met de maatschappij. Met dit laatste verwijst men naar het rekening houden met verrassingen waardoor datgene wat de maatschappij voor ogen heeft, niet meer aansluit bij de koers die door de politiek gevaren wordt.
- *Monitoren van beleid.* Het monitoren van beleid zou standaard onderdeel moeten zijn van het onder punt 1 geformuleerde stappenplan. Regelmatig moet bekeken worden of men nog steeds de juiste koers vaart, en of de gevoerde strategie nog steeds de beste keuze is. Indien dit niet het geval is, zal men “verlies’ onder ogen moeten zien, en moeten durven inzetten op beleid dat beter past bij de (veranderende) realiteit van alledag

8. Conclusies

In deze sectie wordt bekeken in hoeverre de aanvankelijke vraagstellingen (zie inleiding) beantwoord kunnen worden. We zullen ingaan op 1) opgedane inzichten rondom perspectiefverandering 2) de robuustheid van de huidige Nederlandse watervisie, en 3) lessen voor beleid.

8.1 Inzichten rondom perspectiefverandering

Het doorberekenen van verschillende contexten en diens effect op het perspectief leverde een aantal belangrijke inzichten op:

1. Over het algemeen volgt het perspectief de context. Dit betekent dat in een wereld met een florerende economie en weinig tegenslag, de mens sneller geneigd is een individualistisch(er) perspectief aan te nemen.
2. Echter, sommige aannamen (zoals de overheid als eindverantwoordelijke voor waterveiligheid en watervoorziening) zijn zeer robuust tegen verandering waardoor zij de veranderende context niet één op één volgen. Over de effecten van een veranderend perspectief op de context, is momenteel nog weinig bekend. Het betreft hier een onderwerp voor het vervolgetraject. Tussen aannamen is er dus sprake van verschil in robuustheid.
3. De deelnemers vonden de perspectievenbenadering en het gebruik van de perspectievenkaart geschikt om toekomstige ontwikkelingen en omslagen in kaart te brengen. Daarnaast vonden zij het nuttig om in termen van omslagpunten te denken; het meenemen van verrassingen in een scenario analyse biedt ruimte voor een brede toekomstverkenning.
4. Verrassingen (of een opeenstapeling hiervan) hebben afhankelijk van onder meer de context in meerdere of mindere mate invloed op het perspectief. Geïdentificeerde effecten van verrassingen op het perspectief zijn: 1. *Continuering*, de verrassing heeft weinig effect op het perspectief gehad. In gang gezette trends blijven onveranderd doorzetten. 2. *Acceleratie*, de in gang gezette trend wordt versneld en krijgt onder invloed van de verrassing een extra impuls. 3. *Terugvering*, een in gang gezette trend wordt onder invloed van een verrassing omgekeerd. Men keert terug naar de situatie voordat de betreffende trend in gang werd gezet. 4. *Vertraging*, een verrassing leidt in eerste instantie tot twijfel over de mate waarin het nieuwe perspectief aansluit bij de realiteit van alledag. De in gang gezette trend wordt tijdelijk een halt toe geroepen. 5. *Een nieuwe weg inslaan*, naar aanleiding van een verrassing wordt een nieuwe weg ingeslagen: een nieuw perspectief wordt verkend en uiteindelijk aangenomen.

8.2 Robuustheid Watervisie: een eerste aanzet

Het vergelijken van het perspectief geldend binnen de scenario's en het perspectief van de Nederlandse watervisie, geeft aan dat er spanningspunten en overeenkomsten te identificeren zijn. De belangrijkste spanningspunten hadden betrekking op de rol van expertkennis (ten opzichte van de rol van de vrije markt of eigen belang en solidariteit of gemeenschappelijk belang), overheidsverantwoordelijkheden (ten opzichte van individuele en maatschappelijke belangen), en de mate van vertrouwen in de toekomst. Verrassingen kunnen spanningspunten uit de weg ruimen, of juist doen versterken.

De Watervisie casus, zoals beschreven in hoofdstuk 6 is geenszins bedoeld als definitieve eindanalyse. Het gebruik van de casus was bedoeld als methodologisch leermiddel. Hieruit is gebleken dat de perspectievenmethode een bruikbare en zinvolle methode is om toekomstige

beleidsvisies en het huidige beleid te analyseren en vergelijken. Het vergelijken van meerdere perspectievenkaarten biedt inzicht in:

- De mate waarin perspectieven overeenkomen (bijvoorbeeld verschillende beleidsvisies onderling, of het huidige beleid ten opzichte van visies).
- De fundering waarop verschillen gestoeld zijn. Bijvoorbeeld, verschillende ideeën over het 'Ruimte voor de Rivier' concept zijn wellicht gegrond in verschillende visies ten opzichte van het gebruik van technologieën. Dergelijke inzichten worden verkregen door gebruik te maken van de perspectievenkaart.
- Door het bovenstaande inzicht kan aangegeven worden op welke aspecten beleid kan sturen om een aanzet tot een meer homogene visie/ meer draagvlak te geven.
- Het biedt handvatten om uitspraken te doen over de haalbaarheid van de visie, en de mate waarin maatschappelijk draagvlak aanwezig is, of gecreëerd kan worden.

8.3 Bewustwording en beleidslessen

De eerste toepassing rondom de Maas heeft sterk bijgedragen aan een bewustwordingsproces voor de deelnemers van het participatieve proces. Men vond het perspectieven raamwerk en het gebruik van de perspectievenkaart nuttig om inzicht te krijgen in de continue maatschappelijke 'strijd' tussen fundamenteel verschillende denkrichtingen, die misschien nog wel belangrijker is dan de fysische realiteit. Ook gaf het opnemen van de dynamiek in de scenario's het begrip mee dat denkrichtingen altijd aan veranderingen onderhevig zijn, en dat de huidige manier van denken wellicht niet de juiste is voor het beheren van toekomstige situaties. Tot slot gaf één van de kernboodschappen van het laatste werkatelier 'watervisie op uw hoede' aan dat inzicht in dergelijke processen beter terug zouden moeten komen in het lange termijn waterbeleid. Men zou dus veel explicieter moeten benoemen op welk perspectief – uitgangspunten, normen en waarden - het beleid is gebaseerd, en dit moeten afzetten tegen de denkbeelden in de maatschappij, nu en mogelijk in de toekomst.

Ook werd duidelijk dat, om flexibel beleid vorm te kunnen geven, er behoefte is aan een lange termijn sturingsfilosofie zoals transitie management. Deze is gericht op een iteratief leerproces van eindbeelden formuleren, het uitzetten van acties en experimenten ('stappenplan'), en het monitoren van de resultaten, om op basis daarvan eindbeelden en acties continu bij te kunnen sturen. Een zekere bereidheid om bij te sturen – ook wanneer dit tot enige negatieve gevolgen leidt – is daarbij wel noodzakelijk: 'neem je verlies' zoals een van de workshopdeelnemers zei. Verder is het monitoren van maatschappelijke perspectieven als onderdeel van dit leerproces als belangrijk aandachtspunt naar voren gekomen. Men zou beter moeten weten wat er in de maatschappij speelt om op basis daarvan het beleid vorm te geven en te evalueren. Ook de specifieke situatie van de regio kwam als aandachtspunt naar voren. Het nationale beleid zou beter rekening moeten houden met deze specifieke situaties en behoeftes, wat het belang van 'bottom up' visies onderstreept. Het werken met perspectieven kan in een dergelijke sturingsfilosofie dus een belangrijke aanvullende rol spelen, bijvoorbeeld door bewustwording te stimuleren, als tool om maatschappelijke tendensen te monitoren, en om regionale perspectieven beter met de nationale te kunnen vergelijken.

9. Literatuurverwijzingen

- ARK, 2007. Maak ruimte voor klimaat! Nationale adaptatiestrategie, beleidsnotitie. Nationaal onderzoeksprogramma Klimaat voor ruimte.
- Limburg, 2006. Limburg een generatie verder, 4 scenario's over demografie, economie en milieu. Maastricht: Provincie Limburg, afdeling Milieu- en waterbeleid.
- Ministerie van Verkeer en Waterstaat (V&W), 2007 Watervisie; Nederland veroveren op de toekomst. Kabinetsvisie op het waterbeleid. Den- Haag, ministerie van Verkeer en Waterstaat
- Nebojsa, N., R. Swart (red.), 2000. Emissions scenarios; special report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: University Press
- Offermans, A.G.E., P. Valkering, 2007. Waterbeheer in een veranderende omgeving, op zoek naar perspectiefverschuiving, workshopverslag. Maastricht: ICIS
- Valkering, P., A. Offermans, M. van Lieshout, N. Rijkens, 2007. Leren van het verleden, de Maas in historisch perspectief, workshopverslag. Maastricht: ICIS
- Valkering, P., A.G.E. Offermans, 2007. Leren van het heden, de Maas in huidig perspectief, workshopverslag. Maastricht: ICIS
- Valkering, P., A.G.E. Offermans, M. van Lieshout, N. Rijkens, R. van der Brugge, 2007b. Inspelen op verandering, een scenariostudie naar perspectiefwisselingen en transitie in het waterbeheer, voortgangsrapportage. Maastricht: ICIS

Bijlage 1 Notulen

Marktsценario: Limburg op volle kracht vooruit!

Structuur discussie

Tijdens de discussie werd een reis door de toekomst gemaakt waarbij een tweetal periodes verkend werden: 2008- 2017 en 2018- 2030. Voor iedere periode werd aan de hand van een tabel (zie tabel 5 en 6) het bijpassende, dominante perspectief besproken. Tabellen 5 tot en met 14 verwijzen naar de door de deelnemers ingetekende tabellen.

Een eerste indruk

Een eerste reactie van de deelnemers was dat de tabel van het huidig perspectief (zie bijlage 2) richting individualisme verschuift, terwijl er ook hiërarchistische elementen gehandhaafd blijven (omdat dit wettelijke verplicht en/of institutionele handig blijkt). EU richtlijnen zullen naar verwachting wel doorwerken, maar vanwege een gebrek aan aandacht voor natuur en milieu, op de achtergrond blijven.

Generieke maatschappelijke overtuigingen			
	Hierarchist	Egalitair	Individualist
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijke behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Risico	Acceptatie	Aversie	Aangrijpen
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	<i>Uitdaging, meer samenwerking</i>
Beheer- doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer- inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer- proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 5: Verschuiving huidig perspectief op kernovertuiging niveau wanneer we ons volgens het ‘markt scenario Limburg op volle kracht vooruit’ ontwikkelen in de periode 2008- 2017

Strategische beleidsovertuigingen			
<i>Perceptie waterproblematiek</i>	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
<i>LT onzekerheid</i>	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
<i>Visie op ruimte en water</i>	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen

Prioriteit waterfuncties	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning
Omgaan met veiligheid	Overstromingspreventie	Mijden overstromingsgevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
Inrichting watersystemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
Schaalniveau	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
Identiteit en kennis	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

Tabel 6: verschuiving ten opzichte van het huidige perspectief (op strategisch beleidsniveau) wanneer we ons volgens het Marktscenario ontwikkelen in de periode 2008- 2017

In detail

Keuzes gebaseerd op

Eigen belang zal in tijdspanne 1 (2008- 2018) vóór collectief belang gaan.

Menselijke behoeften

In de eerste perioden worden behoeften nog gepercipieerd als iets dat vervuld moet worden. De kiemen voor verschuivingen naar ongelimiteerdheid, worden echter al gezaaid.

Autoriteit

In de eerste periode zal er sterker ingezet gaan worden op samenwerking tussen overheid en het Bedrijfsleven. Dit impliceert vertrouwen en acceptatie van de overheid als autoriteit en partner. De overheid zal een minder grote rol gaan spelen, al zien de deelnemers het niet gebeuren dat Nederland de komende 10 jaar anarchistisch wordt.

Beheer- Doel

Hoewel sociale stabiliteit en veiligheid van belang zullen blijven, kan het 'marktscenario' niet los worden gezien van economische groei en zelfontplooiing. Vooral vanwege de tweedeling in de maatschappij tussen rijk (en het zich kunnen veroorloven van luxe) en arm, zal het vooral om economische groei gaan.

Beheer- Inhoud

Neigt naar zowel technologische optimalisatie als – innovatie, en tevens naar het creëren van bewustzijn. Dit laatste punt is in de tijdsspanne 2008- 2018 nog een betuttelende taak van de overheid. Er gebeurt weinig op collectief niveau of bottom up.

Lange termijn onzekerheid

Het idee van een slechte toekomst bestaat niet in dit scenario. Verwacht wordt dat er genoeg technologieën zullen zijn waardoor men goed met de toekomstige ontwikkelingen en

gebeurtenissen om kan gaan. Het ‘worst case idee’ wordt alleen gebruikt als vrijbrief om opportuniteiten aan te kunnen grijpen.

Visie op ruimte en water

Water stuurt de ruimtelijke ordening, maar dit wordt tegelijkertijd door het bedrijfsleven als kans aangegrepen. Het geven van ruimte aan water wordt dus als kans benut.

Inrichting watersystemen

Omdat de markt in dit scenario breed georiënteerd is, zullen op alle drie de vlakken (regulering van water, natuurlijke inrichting en marktgericht opportunisme) kansen gezocht worden.

Schaalniveau

Water is regionaal gekoppeld en neemt daardoor een regionaal beslag op de ruimte. Ook de energie voorziening zal zich steeds meer richten op regionaal- en stroomgebied niveau. Internationale regelgeving is van relatief klein belang. Op bedrijfsniveau/ handelsniveau verschuiven we steeds meer richting individualisme, maar water blijft regionaal georiënteerd.

Identiteit en kennis

Men zal naar verwachting in gaan zetten op het combineren van lokale en ‘ingevlogen’ kennis. De kennis in Nederland zal niet zomaar verloren gaan, al wordt waterkennis in de toekomst waarschijnlijk wel een verkoopbaar exportproduct.

Zwaartepunt verantwoordelijkheid

De overheid zal verantwoordelijk blijven voor de regie van het waterbeheer en het halen van bepaalde doelstellingen. De overheid zal faciliterend optreden en kaders stellen waarbinnen vrijheid en eigen verantwoordelijkheid mogelijk is. Risico's worden in toenemende mate aanvaard, en het ‘warm onder de vleugels van moedertje staat zitten’ is voorbij.

Periode 2: 2018- 2030⁷

Een eerste indruk

De trends die in de eerste periode gezet zijn, worden gecontinueerd. Daar waar men in de eerste periode gebruikt maakte van bekende technieken en technologieën, leert men in de tweede periode hoe nieuwe technologieën gebruikt en toegepast kunnen worden. Economische groei, vrije markten, innovaties en het grijpen van kansen zullen steeds belangrijker worden. Overheidstaken zul verder opschuiven richting bedrijfsleven; “*de overheid zal vasthoudend in het loslaten zijn*”.

Generieke maatschappelijke overtuigingen			
	Hierarchist	Egalitair	Individualist
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang

Menselijke behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Risico	Acceptatie	Aversie	Aangrijpen
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	<i>Uitdaging, meer samenwerking</i>
Beheer- doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer- inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer- proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 7: verschuiving ten opzichte van het huidige perspectief (op kernovertuiging niveau) wanneer we ons volgens het ‘markt scenario Limburg op volle kracht vooruit’ ontwikkelen in de periode 2017-2030

In detail

Menselijke behoeften

Technologieën maken het mogelijk behoeften ongelimiteerd te vervullen, ongeacht het type behoefte.

Risico

Vooral in de tweede tijdsspanne zal de nadruk steeds sterker liggen op het aangrijpen van kansen. Opmerking was dat het aangrijpen van risico's wellicht niet de beste term is. Risico's worden als *uitdaging* gezien, waarin *kansen* worden aangegrepen.

Beheer- proces

De nadruk komt steeds sterker op de vrije markt te liggen. De overheid trekt zich stapje voor stapje verder terug.

Schaalniveau

De nadruk ligt nog steeds op de regionale benadering, maar dan wel Europees regionaal in plaats van gericht op alleen de provincie Limburg.

Prioriteit waterfuncties

De nadruk zal ook in dit scenario op win- win blijven liggen. Echter, het is niet denkbeeldig dat er nieuwe win- win functies ontstaan, of dat er een andere invulling aan win- win situaties wordt gegeven (bijvoorbeeld met meer nadruk op economie en zelfontplooiing).

Beheer- Doel

De regisserende taak voor de nationale veiligheid zal bij de overheid blijven liggen. Hierbinnen bestaat wel de mogelijkheid om onderhoud van dijken uit te besteden aan commerciële bedrijven. Echter, de overheid blijft hierin leidend en verantwoordelijk voor het eindproduct, anders bestaat het risico dat commerciële bedrijven geen onderhoud meer kunnen plegen in tijden dat de markt inzakt.

Visie op water en ruimte

Water biedt nog steeds kansen, maar voorwaarde hiervoor is dat water ook als sturend gezien wordt.

Strategische beleidsovertuigingen			
<i>Perceptie waterproblematiek</i>	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
<i>LT onzekerheid</i>	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
<i>Visie op ruimte en water</i>	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
<i>Prioriteit waterfuncties</i>	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning
<i>Omgaan met veiligheid</i>	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
<i>Inrichting watersystemen</i>	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
<i>Zwaartepunt verantwoordelijkheid</i>	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
<i>Schaalniveau</i>	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
<i>Integratie sectoren</i>	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
<i>Identiteit en kennis</i>	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

Tabel 8: verschuiving ten opzichte van het huidig perspectief (op strategisch beleidsniveau) wanneer we ons volgens het 'markt scenario Limburg op volle kracht vooruit' ontwikkelen in de periode 2017-2030

Scenario: Zorgzaam Limburg

Een eerste indruk

Beredenerend vanuit een Utopia (waarbij datgene wat in de omgeving gebeurt, aansluit bij heersende ideeën omtrent het waterbeheer), verwachten de deelnemers een perspectiefverschuiving richting individualisme. Het uitblijven van calamiteiten geeft een soort (schijn) zekerheid die gepaard gaat met een zekere hang naar welvaart, geld, opportunisme en eigen belang. De nadruk binnen beleid zal steeds meer op innovatie en vernieuwing komen te liggen. Grote veranderingen (zoals individualisering) worden niet nodig geacht: het gaat immers ontzettend goed met Limburg. Omdat het economisch zo goed gaat, zal er ook meer geld voor duurder beleid beschikbaar zijn, hetgeen beleidsmakers in staat zal stellen op complexe situaties in te spelen. Verantwoordelijkheden en assertiviteit zullen breder (over alle partijen) uitgesmeerd worden: de nationale overheid zal uitdragen dat we proactief beleid met zijn allen maken, ook met de burgers en de samenleving. Wanneer het goed gaat, zal de overheid bepaalde taken door de burger laten uitvoeren, zodat iedereen zijn of haar steentje bijdraagt. Financieel en sociaal dynamisch kan het aantrekkelijk zijn om beperkte risico's te accepteren, en verzekeerbaarheid tegen (water)schade te verkennen.

Generieke maatschappelijke overtuigingen			
	Hierarchist	Egalitair	Individualist
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijke behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Risico	Acceptatie	Aversie	Aangrijpen
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	<i>Uitdaging, meer samenwerking</i>
Beheer- doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer- inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer- proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 9: verschuiving ten opzichte van het huidige perspectief (op kernovertuiging niveau) wanneer we ons volgens het ‘Zorgzaam Limburg scenario’ ontwikkelen in de periode 2008- 2011

In detail

Kwetsbaarheid natuur

Doordat er lange tijd geen calamiteiten plaatsvinden, zou het kunnen dat de Nederlandse bevolking het idee krijgt dat de natuur robuuster is dan aanvankelijk gedacht.

Keuzes gebaseerd op

Zeker wanneer het goed blijft gaan in Nederland, zien de deelnemers geen reden of noodzaak om af te wijken van expertnormen als fundament voor beleidskeuzen.

Risico

Juist omdat het goed gaat in Nederland, zullen risico's (zoals overstromingen) steeds minder geaccepteerd worden. Ze worden weliswaar onderkend, maar tevens als (beheersbare) kans aangegrepen. Een mogelijk gevolg hiervan is verzekeraarbaarheid en compensatie tegen en voor eventuele (water)schade.

Autoriteit

De deelnemers zien verstoting of aversie van autoriteit niet snel gebeuren. Zeker wanneer de situatie goed gaat, zal men niet snel ingrijpende veranderingen doorvoeren.

Beheer- Doel

Afhankelijk van de definitie van ‘natuur’ zijn alle drie de opties hierbinnen mogelijk. Definieert men natuur echter als een niet-kunstmatige, natuurlijke omgeving waarin natuur beschermd wordt, en dieren rechten hebben, dan zal men in het ‘zorgzaam Limburg scenario’ vooral gericht zijn op sociale stabiliteit en veiligheid, en economische groei en zelfontplooiing. De natuur vereconomiseert.

Beheer- Inhoud

Mede door het uitbreiden van woonmogelijkheden, het verkennen van wonen op het water, en experimenten met meervoudig ruimtegebruik, zal de nadruk op zelfontplooiing en technologische innovatie komen te liggen.

Beheer- Proces

De deelnemers verwachtten meer differentiëring naar inkomen en meer verzekeraarbaarheid. Individuele verantwoordelijkheid zal toenemen, maar men verwachtte niet dat Nederland massaal zal privatiseren.

Strategische beleidsovertuigingen			
<i>Perceptie waterproblematiek</i>	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
<i>LT onzekerheid</i>	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	(Wacht) en grijpt opportuniteiten
<i>Visie op ruimte en water</i>	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
<i>Prioriteit waterfuncties</i>	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning
<i>Omgaan met veiligheid</i>	Overstromingspreventie	Mijden overstromingsgevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
<i>Inrichting watersystemen</i>	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
<i>Zwaartepunt verantwoordelijkheid</i>	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
<i>Schaalniveau</i>	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
<i>Integratie sectoren</i>	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
<i>Identiteit en kennis</i>	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

Tabel 10: verschuiving ten opzichte van het huidig perspectief (op strategisch beleidsniveau) wanneer we ons volgens het 'Zorgzaam Limburg scenario' ontwikkelen in de periode 2008- 2011

In detail

Perceptie waterproblematiek

De perceptie dat water een serieus, maar beheersbaar probleem is, zit volgens de deelnemers sterk ingenesteld in de Nederlandse bevolking. Dit beeld zal maar langzaam slijten, en de komende jaren nog prominent blijven. Tevens gaven de deelnemers aan dat het idee van beheersbaarheid, in Limburg waarschijnlijk groter is dan in de rest van Nederland (met name in vergelijking met de poldergebieden). Op IJsselt en Borgharen na, is er een groot gevoel van veiligheid met een relatief laag waterbewustzijn in Limburg.

Lange termijn onzekerheid

De deelnemers verwachten dat men in het 'Zorgzaam Limburg scenario' actief op zoek gaat naar kansen en deze dan ook aangrijpt. Afwachten op wat komen gaat, zal zeker niet gebeuren. Eerder nog zal men uitgaan van het idee dat er ontwikkelingen en gebeurtenissen op ons af zullen komen, en dat nu al bekeken moet worden hoe daarop ingespeeld kan worden. Men hoeft niet

zozeer grote veranderingen door te voeren, maar moet wel proactief zijn: waar kansen gezien kunnen worden, dienen ze te worden aangegrepen, en er moet zeker niet gewacht gaan worden op kansen en/of problemen. Een voorbeeld van relatief kleine verandering die met het oog op klimaatverandering nu al doorgevoerd zou kunnen worden, is het scheiden van het riool en de regenwaterafvoer.

Omgaan met veiligheid

Een zekere schade zal geaccepteerd worden, maar schade boven een bepaalde grenswaarde absoluut niet. Verzekerbaarheid tegen schade zal in populariteit stijgen. Veiligheid en preventie zitten enorm ingebakken in de Nederlandse bevolking, zodat verandering op dit vlak zeer moeizaam en stroperig zal zijn. Als het economisch goed gaat, accepteert men geen overstroming. Mocht het onverhoopt toch gebeuren, dan zal de bevolking zich tegen de overstroming verzetten.

Zwaartepunt verantwoordelijkheid

Voor het rivierengebied zal in toenemende mate worden gekeken naar Den- Haag, de Europese Unie en het stroomgebied. Rivierbeleid zal meer en meer gestuurd gaan worden vanuit de waterregio's.

Inrichting watersystemen

Ook binnen het 'Zorgzaam Limburg scenario' zal er groot vertrouwen in dijken en kaden blijven bestaan. Het idee zal zijn dat we nu eenmaal kaden hebben, en dat die dus ook gebruikt moeten worden. Indien blijkt dat bestaande kaden te laag zijn (bijvoorbeeld met het oog op klimaatverandering), dan zal ophoging zeker een optie zijn.

Periode 2: 2011- 2030

Een eerste indruk

Een eerste indruk is dat het perspectief richting egalitarisme zal verschuiven.

Generieke maatschappelijke overtuigingen			
	Hierarchist	Egalitair	Individualist
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijke behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Risico	Acceptatie	Aversie	Aangrijpen
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	<i>Uitdaging, meer samenwerking</i>
Beheer- doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer- inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer- proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 11: verschuiving van het perspectief (op kernovertuiging niveau) wanneer we ons volgens het 'Zorgzaam Limburg scenario' ontwikkelen in de periode 2011- 2030

In detail

Keuze gebaseerd op

Aangegeven werd dat op dit vlak een bifurcatie niet denkbeeldig is. Enerzijds is het mogelijk dat men zijn of haar eigen hachje zal proberen te redden (waardoor men gefixeerd is op een eigen baan met vast inkomen en hierdoor de mogelijkheid om zorg in bijvoorbeeld België in te kopen). Anderzijds zal men vanuit een solidariteitsstreven meer aandacht hebben voor het collectieve belang waardoor iedereen een steentje probeert bij te dragen aan bijvoorbeeld betaalbare zorg voor iedereen. Volgens de deelnemers zal vooral dit laatste punt overheersen in het ‘ Zorgzaam Limburg scenario’ .

Risico

Hoewel preventie de inzet zal blijven, zullen risico's (mede door het lage beschikbare budget) meer en meer geaccepteerd worden.

Beheer- Doel

Men zal binnen dit scenario gedwongen worden om keuzes te maken, en de complexiteit te versimpelen. Er is niet veel geld beschikbaar, en dit geld kan slechts één keer worden uitgegeven; het aantal doelen dat men na wil streven, zal dus beperkt moeten worden. De nadruk zal vooral op solidariteit komen te liggen, waarbij de oudere populatie angst heeft om buiten de boot te vallen. Voor natuurbescherming zullen geen middelen beschikbaar zijn. Toch zal het landschap milieuvriendelijker worden door het kweken van streekproducten. Toch gaven de deelnemers aan dat ook op dit vlak bifurcatie plaats zou kunnen vinden. Enerzijds kan men het idee hebben dat er op korte termijn harde keuzes gemaakt moeten worden (over waar het schaarse geld aan besteed moet worden). Anderzijds kan men proberen geld vrij te malen om uit het dal te kunnen kruipen. Vooralsnog vonden de deelnemers de eerste optie aannemelijker.

Strategische beleidsovertuigingen			
<i>Perceptie waterproblematiek</i>	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
<i>LT onzekerheid</i>	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	(Wacht) en grijpt opportuniteiten
<i>Visie op ruimte en water</i>	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
<i>Prioriteit waterfuncties</i>	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning
<i>Omgaan met veiligheid</i>	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
<i>Inrichting watersystemen</i>	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
<i>Zwaartepunt verantwoordelijkheid</i>	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
<i>Schaalniveau</i>	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
<i>Integratie sectoren</i>	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen

<i>Identiteit en kennis</i>	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven
-----------------------------	---	--	--

Tabel 12: verschuiving van perspectief (op strategisch beleidsniveau) wanneer we ons volgens het ‘Zorgzaam Limburg scenario‘ ontwikkelen in de periode 2011- 2030

In detail

Perceptie waterproblematiek

Het vertrouwen in de toekomst dat voortgekomen is uit de economische voorspoed uit de vorige periode, is vrijwel teniet gedaan. Daarnaast gaven de deelnemers aan dat Nederland in de periode 2011- 2030 wellicht te maken krijgt met problemen die nu onvoorstelbaar lijken. De waterproblematiek (zowel hoog- als laagwater) zal nog steeds als beheersbaar probleem worden gezien. Verwacht wordt wel dat de waterschappen belangrijker worden, terwijl de nationale overheid aan belang zal verliezen. Er zal meer beheerd, en minder geïnvesteerd worden.

Lange termijn onzekerheid

Men zal in deze situatie geen gekke, risicovolle acties ondernemen, maar eerder een pas op de plaats maken, en zaken in de gaten blijven houden.

Visie op ruimte en water

In de periode 2011- 2030 zijn de Maaswerken afgerond. Hierdoor kan een meer afwachtende houding verwacht worden. Bovendien ontbreken de middelen om water tot kans te maken, waardoor de visie op water en ruimte veel somberder zal worden ingestoken.

Prioriteit waterfuncties

Met de afronding van de Maaswerken zal het idee ontstaan dat “alles” afgerond is, en dat ingezet moet worden op het behoud van wat er aanwezig is. Hoewel het zoeken naar win- win situaties prioriteit zal blijven, zal men vanwege geringe middelen niet aan het maken van keuzes ontkomen. Het is niet denkbeeldig dat het aantal functies beperkt zal worden.

Omgaan met veiligheid

Door het prominenter worden van Europese richtlijnen, en het stringenter worden van het milieubeleid, zullen overstromingsgevoelige gebieden steeds meer vermeden (moeten) worden. Toenemend maatschappelijk (natuur)bewustzijn speelt hierin ook een rol. Daarnaast zal buitendijks bouwen minder aantrekkelijk worden in verband met vervuiling van de grond. Middels het geven van ruimte aan de rivier, probeert men (ongecontroleerde) overstromingen en hiermee gepaard gaande schade te voorkomen.

Zwaartepunt verantwoordelijkheid

Wanneer het (economisch) minder gaat met de regio Limburg zal het ‘Calimero gevoel’ opkomen, waarin de regio Limburg zich zal profileren als “vergeten” gebied. Van de overheid zal dan steun en aandacht toegespitst op de regio verwacht en vereist worden.

Schaalniveau

De financiële verantwoordelijkheid zal vooral bij de nationale overheid liggen, terwijl de regio’s zorg dragen voor kennisontwikkeling, waarbij sprake zal zijn van een stroomgebiedbenadering.

Periode 3: vanaf 2030

Een eerste indruk

De overheid kan zich een hoop zaken niet meer permitteren en trekt zich terug. Men wordt dus steeds meer gedwongen op collectief vlak acties te ondernemen en verantwoordelijkheden te nemen. Er wordt een meer egalitair perspectief verwacht. Voor deze tijdsspanne werd de deelnemers vooral gevraagd naar opvallende of opmerkelijke verschuivingen ten opzichte van eerdere perioden te kijken

Generieke maatschappelijke overtuigingen			
	Hierarchist	Egalitair	Individualist
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijke behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Risico	Acceptatie	Aversie	Aangrijpen
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	<i>Uitdaging, meer samenwerking</i>
Beheer- doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer- inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer- proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 13: verschuiving van het perspectief (op kernovertuiging niveau) wanneer we ons volgens het ‘Zorgzaam Limburg scenario’ ontwikkelen in de periode na 2030

In detail

Autoriteit

Er is amper sprake van een autoriteit omdat de overheid weinig voor de burger kan betekenen. Het vertrouwen in (de overheid als) autoriteit zal hierdoor dalen (vooral wanneer de situatie dreigt te escaleren of wanneer er een ramp plaatsvindt). Acceptatie zal ook dalen. Op het moment dat je zelf voor de meeste zaken zorg moet dragen, accepteer je minder autoriteit. Dit scenario zal niet direct leiden tot aversie van autoriteit, al wordt het geloof in een autoriteit die alles op kan lossen, een stuk minder. Het idee steeds meer afhankelijk van Europa te zijn, zal ontstaan.

Beheer- inhoud

In de derde tijdsspanne zal men inzetten op nieuwe vormen van innovatie (maatschappelijk of bestuurlijk innoveren, inzetten op duurzame energie). Omdat men niet afhankelijk wil zijn van mondiale mechanismen, en terug wil naar de bloeiende periode van weleer, zal de vraag naar technologische innovatie toenemen. Daarnaast zal het maatschappelijk bewustzijn de vraag naar milieuvriendelijke technieken doen laten toenemen.

Strategische beleidsovertuigingen			
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst

<i>LT onzekerheid</i>	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	(Wacht) en grijpt opportuniteiten
<i>Visie op ruimte en water</i>	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
<i>Prioriteit waterfuncties</i>	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing: Landbouw, toerisme, scheepvaart, grindwinning
<i>Omgaan met veiligheid</i>	Overstromingspreventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
<i>Inrichting watersystemen</i>	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
<i>Zwaartepunt verantwoordelijkheid</i>	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
<i>Schaalniveau</i>	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
<i>Integratie sectoren</i>	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
<i>Identiteit en kennis</i>	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

Tabel 14: verschuiving van perspectief (op strategisch beleidsniveau) wanneer we ons volgens het 'Zorgzaam Limburg scenario' ontwikkelen in de periode na 2030

In detail

Zwaartepunt verantwoordelijkheden

Door het maatschappelijk bewustzijn wordt niet alleen technologische innovatie gestimuleerd, maar ook bestuurlijke innovatie. Nieuwe vormen van macht worden verkend, waarbij burgers of sectoren meer macht naar zich toe trekken. Toch zal de eindverantwoordelijkheid bij de nationale overheid blijven liggen.

Schaalniveau

Oplossingen zullen tot stand komen na grensoverschrijdend overleg. In het geval van een overstroming kan dit bijvoorbeeld een nauwe samenwerking met de Duitse overheid (en brandweer) betekenen waarbij zowel Nederlanders als Duitsers geëvacueerd worden. Niet alles wordt meer gedelegeerd via Brussel.

Bijlage 2 Huidig perspectief in de Perspectievenkaart

Generieke overtuigingen

	HIE	EGA	IND
Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op:	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis van concurrentiepositie
Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie - risico's zijn kansen
Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer - Inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer - proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Strategische beleidsovertuigingen

	HIE	EGA	IND
LT onzekerheid	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
Visie op ruimte & water	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
Prioriteit waterfuncties	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing:
Omgaan met veiligheid	Overstromings-preventie	Mijden overstromings-gevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - schade acceptatie
Inrichting watersystemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
Principe RO	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creëren van ruimte (op water)
Watervoorziening	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
Schaalniveau	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedbenadering	Mondiaal
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
Identiteit en kennis	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

De gearceerde cellen in de perspectievenkaart geven de typering van het huidig perspectief aan.

Bijlage 3 De rol van verrassingen

Verrassingen in het Marktscenario

Verrassing 1: herhaaldelijke droogte

Een dergelijke situatie zal een aantal direct merkbare gevolgen hebben, zoals vergiftigde stuwpannen, problemen voor de scheepvaart, landbouw en watervoorziening, een sterkere overheid die flegmatisch en in samenwerking met de markt de regierol toenemend naar zich toetrekt (vooral wanneer deze verrassing in de periode na 2030 plaatsvindt).

Perspectief op technologie

Het perspectief op technologie zal aanvankelijk dubieus zijn. Enerzijds zal men het gevoel kunnen hebben in de steek gelaten te zijn door de technologie (met afnemend vertrouwen tot gevolg), anderzijds zal de vraag naar innovatieve technologieën juist een impuls krijgen; het vertrouwen in technologie als oplossing voor de problemen zal versterkt worden. Vooral dit laatste punt zal volgens de deelnemers overheersen.

Perspectief op overheid en vrije markt

Of – en zo ja, in welke richting - het perspectief op de overheid en vrije markt zal veranderen naar aanleiding van deze verrassing, is sterk afhankelijk van het moment in de tijd waarop de verrassing plaatsvindt. Rond 2014 (wanneer de transitie richting individualisme pas recent in gang gezet is), kan men een beweging terug richting hiërarchie verwachten. Toch zal de nieuwe situatie niet gelijk zijn aan de oude, omdat de rol van de markt relatief groot zal blijven. Echter, wanneer deze verrassing in 2030 plaatsvindt, zal men binnen het dan geldende (individualistische) perspectief zoeken naar oplossingen. Dit impliceert een beweging vooruit, met een grotere rol voor de markt (mede doordat zij sneller kunnen reageren op gebeurtenissen, meer effect kunnen opleveren en meer armslag hebben in vergelijking met de overheid). Toch zal de samenwerking met de overheid niet verloren gaan, ook niet onder invloed van deze verrassing.

Perspectief op natuur

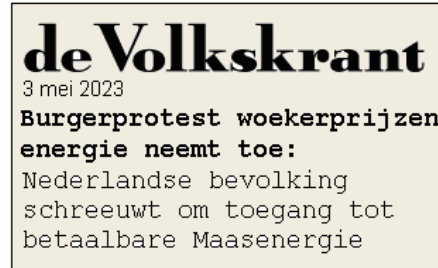
Het idee van een robuuste natuur kan door deze verrassing een deuk oplopen. Mogelijkerwijs beseft men dat de natuur toch wel fragiel is. Er is sprake van meer onzekerheid en een groter natuurbewustzijn waardoor het idee van ‘Ruimte voor de Rivier’ versterkt kan worden. Deze versterking zal vanuit de overheid plaatsvinden en in samenwerking met de markt.

Opmerkingen

De deelnemers gaven aan dat het vanuit de huidige tijdsgeest vrijwel ondenkbaar is dat de overheid macht uit handen zal geven. De vraag die hierbij gesteld kan worden, is hoe toekomstvast huidige principes zijn. Daarnaast gaf men aan dat actoren in het veld (zoals de overheid) een continu leerproces doormaken, waarin geleerd wordt van fouten en successen. De vraag blijft wel hoe dit leerproces uitwerkt. Als voorbeeld werd de privatisering van het openbaar vervoer aangehaald. Zal de overheid momenteel van mening zijn dat meer winst behaald had kunnen worden, wanneer nóg sterker op de privatisering was ingezet, of zal zij in de toekomst meer terughoudend zijn in het loslaten en uit handen geven van taken en verantwoordelijkheden.

Krantenkop/ verrassing 1

Krantenkop/ verrassing 2

Figuur 10: Verrassingen in het Marktscenario werden in de vorm van krantenkoppen gepresenteerd.

Verrassing 2: Energieschaarste

Energieschaarste zal niet alleen een regionaal, maar ook (inter)nationaal probleem zijn. Omdat het economisch goed blijft gaan, zal ook de productie, consumptie en vraag naar energie blijven stijgen. Wanneer niet meer aan deze behoefte kan worden voldaan, zal dit worden aangemerkt als overheidsfalen. Van de markt zal verwacht worden dat zij snel en goedkoop energie zullen leveren. Rond 2023 zullen atoomcentrales waarschijnlijk een stuk veiliger zijn, waardoor het bouwen van atoomcentrales langs de Maas verkend zal worden, hetgeen op haar beurt weer kan leiden tot een sterke energie positie voor de provincie Limburg.

Perspectief- prioriteiten

Door deze verrassing zal een strijd ontketend worden tussen de waterveiligheid (met de overheid als verantwoordelijke) en waterenergie (met het bedrijfsleven voorop). Afwegingen worden op basis van een kosten- baten analyse gemaakt. Energie zal belangrijk en rendabel zijn. Al het andere moet wijken. Mogelijkheden om energie als export product te gebruiken, worden verkend.

Perspectief - risico en beheer- inhoud

In het 'markt scenario' zal energieschaarste als kans of opportuniteit worden aangegrepen, bijvoorbeeld door atoomcentrales langs de Maas te bouwen, en hierdoor (als regio) onafhankelijk in de energievoorziening te worden. Het innoverende vermogen zal worden versterkt, zodat de energiebehoefte ongelimiteerd wordt.

Verrassingen in het Zorgzaam Limburg scenario

Verrassing 1: Herhaaldelijke droogte

De Maaswerken verkeren reeds in een ver gevorderd stadium, en er is voor de derde keer op rij sprake van extreem laag water. De bevolking zal acties en maatregelen vanuit de overheid eisen. Het waterschap wil zekerheid dat de functies in de regio Limburg gewaarborgd zullen blijven. De kans op een 'Deltaplan watervoorziening' bestaat, waarbij een geheel nieuwe protocollering van de verdringingsreeks ontstaat mogelijk. Een grensoverschrijdende aanpak zal hierbij noodzakelijk blijken.

Wat betekent dit voor het perspectief?

Het idee dat er vooral genoeg water moet zijn om de eigen functies in het eigen gebied te kunnen blijven waarborgen, zal ten koste gaan van het solidariteitsgevoel. Het redden van "het eigen hachje" zal voorop komen te staan. Daarnaast gaven de deelnemers aan een bifurcatiepunt te herkennen. Enerzijds kan extreme droogte leiden tot noodzakelijke en betere samenwerking met stroomopwaarts gelegen gebieden, anderzijds kan het juist leiden tot verscherpte concurrentie en competitie om water. Daarnaast verwachtten de deelnemers dat er wordt teruggevallen op het

controleren, beheersen en reguleren van water en het watersysteem (bijvoorbeeld middels het aanleggen van stuwmuren). Initiatief tot dergelijke ingrepen zal van onderaf komen; door mensen die rechtstreeks met de problemen te maken hebben. Toch zal blijken dat bepaalde problemen niet op te lossen zijn door alleen van onderaf te werken. Samenwerking op stroomgebiedniveau blijft noodzakelijk, waarbij andere oplossingen in nieuwe contexten mogelijk blijken.

Verrassing 2: Voorspelde natuurrampen blijven uit

Vanuit Europa is jarenlang gewaarschuwd voor grote natuurrampen, maar in 2025 is er nog steeds helemaal niets gebeurd. Grote (klimaat- en watergerelateerde) investeringen zijn net achter de rug (cf. de Maaswerken), en het gevoel ontstaat dat klimaatverandering geen probleem (meer) vormt. Wat het waterbeheer betreft, bestaat er groot vertrouwen in de toekomst. Waterbeheer zal niet meer prioritair worden beschouwd, en grootschalige investeringen in het waterbeheer zullen achterwege blijven.

Wat betekent dit voor het perspectief?

Volgens de deelnemers zou deze verrassing niet leiden tot verandering van perspectief. Het zou de overheid wel goed uitkomen (zij hebben in het ‘zorgzaam Limburg scenario’ immers weinig middelen beschikbaar om ingrepen te laten uitvoeren). Men zal het idee hebben genoeg te hebben gedaan, en de klimaatverandering goed het hoofd te hebben geboden. Het probleem is opgelost, ingezette innovatieve richtingen en investeringen zijn zinnig geweest. Vertrouwen in de toekomst zal groeien. Ondanks dit vertrouwen, weinig geld en een vergrijsde bevolking zal men toch blijven vragen om proactief beleid. Volgens de deelnemers bestaat het risico terug te vallen naar het beeld dat de natuur gecontroleerd kan worden, en dat men naar believen kan bouwen (ook in kwetsbaar gebied). Daarvoor zou er eigenlijk af en toe iets moeten gebeuren om vast te houden waar we nu mee bezig zijn. Dit is geheel in overeenstemming bij het citaat gebruikt in werkatelier III: “Geef ons heden ons dagelijks brood, en af en toe een watersnood”.

Figuur 11: Verrassing 2 en 3 uit het Zorgzaam Limburg scenario.

Verrassing 3: Begeven van een stuw bij Grave

Een stuw bij Grave begeeft het, waardoor het stuwpand leegloopt en (vooral) de scheepvaart met problemen te maken krijgt.

Wat betekent dit voor het perspectief?

Vlak nadat deze verrassing heeft plaatsgevonden, zal de schrik er even goed inzitten. Vooral de scheepvaart zal (kortstondige) problemen hebben. Stuwen en kanalisatie gaven een gevoel van vertrouwen, en dit vertrouwen zal niet direct verloren gaan. Snel zal men beseffen dat deze stuwdoorbraak geen kwestie van falende technologie of techniek is, maar falen van overheid en politiek. Er blijkt jarenlang geen onderhoud te zijn gedaan, een gegeven waar de politiek (als verantwoordelijke) op afgerekend zal worden. Politiek (en niet zo zeer autoriteit in het algemeen)

zal afgewezen worden, al is de verwachting dat dit vertrouwen na verloop van tijd weer zal herstellen.

Bijlage 4 De Nederlandse Watervisie

In deze bijlage vindt u de invulling van de Nederlandse Watervisie. In deze visie zijn inzichten vanuit de watervisie 2007, en de ARK visie geïntegreerd. Doel van deze oefening was vooral het krijgen van inzicht in de bruikbaarheid van de methodologie, en niet zo zeer het aangeven van een volledig onderbouwde invulling aan de Nederlandse watervisie.

Generieke overtuigingen

	HIE	EGA	IND
Relatie mens - natuur	Mens domineert deels de natuur	Mens is onderdeel van de natuur	Mens domineert de natuur
Kwetsbaarheid natuur	Robuust binnen grenzen	Fragiel	Robuust
Keuzes gebaseerd op:	Expertnormen	Collectief belang	Eigenbelang
Menselijk behoeften	Moeten vervuld worden	Kunnen aangepast (verminderd) worden	Kunnen ongelimiteerd uitbreiden
Autoriteit	Acceptatie en vertrouwen	Aversie	Op basis van concurrentiepositie
Omgaan met onzekerheid	Controle - risico's inperken	Preventie - risico's vermijden	Adaptatie - risico's zijn kansen
Beheer - Doel	Sociale stabiliteit en veiligheid	Natuurbescherming en gelijkheid	Economische groei en zelfontplooiing
Beheer - Inhoud	Optimalisatie van technologie en proces	Creëren van bewustzijn	Technologische innovatie
Beheer - proces	Technocratisch, regulering vanuit overheid	Participatieve besluitvorming	Vrije markt - privatisering

Tabel 15: Invulling van de perspectieventabel op generiek niveau voor de Nederlandse watervisie (hetgeen een combinatie is tussen de Watervisie 2007 en de ARK visie)

Strategische beleidsovertuigingen

	HIE	EGA	IND
LT onzekerheid	Gaat uit van BAU en doet onderzoek	Gaat uit van worst case en preventief	Wacht en grijpt opportuniteiten
Visie op ruimte en water	Water volgt	Water stuurt	Biedt kansen
Prioriteit waterfuncties	Behoud bestaande functies win-win	Ecologisch herstel - compensatie	Innovatie vanuit economisch gewin en zelfontplooiing
Omgaan met veiligheid	Overstromingspreventie	Mijden overstromingsgevoelige gebieden	Aanpassen aan overstromingen - zekere schade acceptatie
Inrichting watersystemen	Waterregulering: lozen, kanalisatie en dijkenbouw	Natuurlijke inrichting: natuurlijke berging en veerkracht	Opportunistisch: Marktgericht en hoogstaande technologie
Principe ruimtelijke ordening	Behoud bestaande ruimte	Krimp	Creëren van ruimte (op water)
Watervoorziening	Watervoorziening volgt de watervraag	Sturen op de watervraag	Laat de markt het werk doen
Zwaartepunt verantwoordelijkheid	Overheid	Samenleving	Marktpartijen en individu
Schaalniveau	Nationaal	Regionaal en stroomgebiedsbenadering	Mondiaal
Integratie sectoren	Sectorale benadering: schoenmaker, blijf bij je leest	Integrale benadering: integratie RO, water en ..	Competitie tussen marktpartijen
Perceptie waterproblematiek	Serius probleem, maar beheersbaar	Groot probleem, onbeheersbaar	Geen probleem, groot vertrouwen in de toekomst
Identiteit en kennis	Sterke nationale identiteit. Waterkennis overheid = exportproduct	Sterke stroomgebiedsidentiteit. Waterkennis bij lokale waterbeheerders en 'stroomgebiedscommissie'	Identiteit vervaagt. Waterkennis verdwijnt naar internationale bedrijven

Tabel 16: Invulling van de perspectieventabel op strategisch beleidsniveau voor de Nederlandse Watervisie (hetgeen een combinatie is van de Watervisie 2007 en de ARK visie)

Bijlage 5 Lessen voor beleid

De deelnemers werd gevraagd de belangrijkste beleidsboodschappen op een denkbeeldige kerstkaart te schrijven. Hieronder vindt u de kerstkaarten met boodschappen en een korte uitleg.

- *Timing belangrijk.* De timing waarop een verrassing plaatsvindt, heeft invloed op de manier en richting waarop en waarin het perspectief zich ontwikkelt (versterkt, terug beweegt, dan wel verandert).
- *Overheid anticiperen op samenwerking met bedrijfsleven.* Om aansluiting te kunnen vinden bij het marktscenario, zal de rol van de overheid af moeten nemen. Daarnaast zal (verdere) samenwerking met het bedrijfsleven verkend moeten worden. Beleid moet kunnen anticiperen op verschillende mogelijke toekomsten.
- *Watervisie op uw hoede.* De huidige watervisie, zoals geïdentificeerd voor dit werkatelier, komt niet overeen met ontwikkelingen in het marktscenario. Aangeraden wordt om de huidige visie en het huidig perspectief op elkaar te leggen, en te vergelijken.
- *Denk toekomstgericht.* Het heden, en de daarbij behorende denkkaders loslaten wanneer men aan de toekomst denkt, blijkt erg lastig. Men redeneert vanuit veronderstellingen die het huidige perspectief weergeven, waardoor er een kloof waarneembaar is tussen datgene wat daadwerkelijk mogelijk is, en datgene wat mogelijk lijkt. Toch is het volgens de deelnemers waardevol om de mogelijke toekomst breed te verkennen, en hierbij bestaande denkkaders te overstijgen.
- *Anticiperen op mogelijke decentralisatie.* De watervisie, zoals geïdentificeerd voor dit werkatelier, houdt erg vast aan centralisatie, terwijl het Marktscenario heeft laten zien dat rekening moet worden gehouden met decentralisatie.
- *Je maakt erfenis.* We zijn vandaag bezig met het maken van keuzes voor morgen. Nu is de fuik voor de komende 10 jaar al uitgezet, en over 10 jaar wordt een nieuwe fuik uitgezet. Echter, iemands perspectief heeft gevolgen voor het type besluiten dat deze persoon zal nemen. Bewustwording hierover wordt essentieel bevonden. Daarnaast is het van belang na te gaan of, en in welke richting het huidig perspectief kan veranderen en welke invloed dit op het gevoerde beleid kan hebben.
- *Integraal blijft spannend.* Tegenwoordig wordt er weliswaar ingezet op integraal beleid, maar de werkelijkheid is nog steeds erg sectoraal.

Figuur 12: Denkbeeldige kerstkaart met beleidsboodschappen voor het kabinet geformuleerd door de deelnemers in de subgroep van het Marktscenario.

- *Geef beter zicht op maatschappelijke tendensen en contexten.* Voordat beleid geformuleerd kan worden, moet er inzicht worden verkregen in maatschappelijke contexten en tendensen, en in de wijze waarop zij het beleid kunnen beïnvloeden. Idealiter zou er een kaart geconstrueerd moeten worden waarop onzekerheden en mechanismen in beeld worden gebracht.
- *Identificeer indicatoren.* Nadat inzicht is verkregen in de maatschappelijke tendensen en contexten (zie punt 1), moeten indicatoren worden geïdentificeerd die hieraan vorm geven, en operationalisering van tendensen en contexten mogelijk maakt.
- *Stappenplan met evaluatie.* Men zou in verschillende stappen naar de toekomst moeten kijken in plaats van in één stap direct 30 jaar vooruit. Tussentijds moet er regelmatig terug geblikt worden, om te evalueren of men nog steeds via de juiste weg ontwikkelt.
- *Neem je verlies.* Vooral wanneer het om grote investeringen gaat, lijkt het huidige beleid geneigd een visie te kiezen, en deze door te zetten, zonder rekening te houden met het feit dat visies ook kunnen veranderen. Als voorbeeld werd de Betuwelijn genoemd. Hierbij was ingezet op een bepaalde visie, al werd deze richting in een later stadium toch niet de beste bevonden. Echter, het (noodzakelijk?) bijstellen van de plannen was iets dat men niet onder ogen durfde, wilde of kon (te) zien.
- *Doorlooptijd visie- plan en identificatie onderzoeksbehoefte is te lang en niet specifiek genoeg.* De specifieke context van de Maas heeft een geheel eigen kennisbehoefte, die niet vanuit een nationaal perspectief te vatten valt. Daarnaast zou het goed zijn om meer bottum up, vanuit een specifieke context onderzoek te doen. Wellicht kan zo voorkomen worden dat visies iedere 2 jaar veranderen en dat instituties als de provincie, de ARK visie voorbij streven.
- *Denk vanuit toekomstperspectief.* Huidige (beleids)visies lijken vaak in een tunnelvisie van klimaatverandering te zitten. Echter, beleid wordt gemaakt voor lange perioden waardoor

het ook goed zou zijn om naar andere perspectieven te kijken, en andere opties open te houden (brede toekomstverkenning).

- *Politiek loopt niet synchroon met maatschappij.* De identiteit van de politiek verandert steeds, waardoor steeds opnieuw maatschappelijk draagvlak gewenst is, en al dan niet gecreëerd moet worden. Er moet rekening worden gehouden met verrassingen waardoor datgene wat de maatschappij voor ogen heeft, verandert en niet meer aansluit bij de koers die door de politiek gevaren wordt.

Figuur 13: Denkebeeldige kerstkaart met beleidsboodschappen voor de stichting Adaptatie Ruimte en Klimaat (ARK) geformuleerd door de deelnemers die ingedeeld waren in het scenario 'Zorgzaam Limburg'.

Bijlage 6 Deelnemerslijst

Dhr. J. Aerts	IVM, Vrije Universiteit Amsterdam
Dhr. J Bouma	Leven met Water
Dhr. R. van der Brugge	Dutch research institute for transitions- DRIFT
Dhr. M. van Lieshout	Pantopicon (facilitatie)
Dhr. P. Martens	ICIS
Dhr. T. de Meijer	Rijkswaterstaat
Dhr. J. Molleman	Provincie Limburg
Mevr. A. Offermans	ICIS (notulist)
Mevr. N. Rijkens	Pantopicon (facilitatie)
Mevr. M. van Roode	Rijkswaterstaat Directie Limburg
Dhr. P. Valkering	ICIS